

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Соціально-психологічний факультет

Кафедра соціальної та практичної психології

**ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ
ЦЕНТРОВАНOSTІ НА ШЛЮБИ У ЮНАЦЬКОМУ ВІСІ**

Магістерська робота з психології

студентки 54 групи

соціально-психологічного факультету

спеціальності: „Психологія”

Грицюк Надії Олександрівни

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук, доцент

В.О. Климчук

Житомир - 2009

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Розділ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ЦЕНТРОВАНОСТІ НА ШЛЮБІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	
1.1 Психологічні аспекти розвитку особистості в юнацькому віці	
1.1.1. Загальні психологічні особливості розвитку в юнацькому віці ..7	
1.1.2. Криза ідентичності та особливості її прояву в юнацькому віці ..9	
1.2 Проблема шлюбу та сім'ї в контексті міжособистісних стосунків в юнацькому віці	
1.2.1 Загальні характеристики проблем шлюбу і сім'ї	16
1.2.2 Особливості ставлення до шлюбу і сім'ї в юнацькому віці	21
1.3 Центрованість на шлюбі як результат деформацій психологічного розвитку особистості	
1.3.1 Центрованість на шлюбі як соціальна установка	25
1.3.2 Центрованість на шлюбі та деформації розвитку ідентичності ..30	
1.3.3 Центрованість на шлюбі та вплив соціального середовища	33
Розділ II. МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ЦЕНТРОВАНОСТІ НА ШЛЮБІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	
2.1 Загальна структура дослідження причин формування центрованості на шлюбі у осіб юнацького віку	36
2.2 Методи дослідження психологічних причин центрованості на шлюбі у осіб юнацького віку	40
Розділ III. ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИЧИНИ ЦЕНТРОВАНОСТІ НА ШЛЮБІ В ОСІБ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	
3.1 Особливості прояву центрованості на шлюбі у осіб юнацького віку	42
3.2 Деформація розвитку ідентичності та особистості соціального середовища центрованості на шлюбі у осіб юнацького віку	

3.2.1 Деформація розвитку ідентичності як психологічна причина центрованості на шлюбі у осіб юнацького віку	46
3.2.2 Вплив соціального середовища на центрованість на шлюбі у осіб юнацького віку	47
3.2.3 Взаємозв'язок деформації розвитку ідентичності та впливу соціального середовища як факторів формування центрованості на шлюбі у осіб юнацького віку	49
ПІДСУМКИ	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56
ДОДАТКИ.....	61

ВСТУП

Актуальність дослідження.

Юнацький вік є одним з визначних етапів розвитку особистості. Вивченню юнацького віку в сучасній психології присвячено багато досліджень. Разом з тим існують великі розбіжності в поглядах на основні імпульси розвитку в юності, часові межі та головні особливості цього періоду.

Дослідження А.Д. Андрєєвої, Л.І. Божович, Л.С. Виготського, Є.І.Головахи, І.В. Дубровіної, Д.Б. Ельконіна, І.С. Кона, О.О. Кроника, Б.С.Круглова, К. Левіна, О.М. Леонтьєва, В.С. Мерліна, Ж. Піаже, О.М.Прихожан, Д.І. Фельдштейна та інших свідчать, що юність є періодом самовизначення, розвитку механізмів самоусвідомлення та становлення ідентичності.

Передумовою цих процесів є розвиток пізнавальної, емоційно-вольової, ціннісної сфер особистості, а також становлення адекватної та позитивної ідентичності. На основі ціннісного самовизначення особистість здійснює професійний вибір, має можливість обміркувати, планувати, структурувати свій життєвий шлях.

Є категорія молодих людей, у яких становлення ідентичності проходить із значними труднощами. Це зумовлено тим, що особистість у період юності, коли вибір ідентичності стає необхідним, реально виявляється не готовою до цього, оскільки не сформованість рефлексивних складових самосвідомості ускладнює процес становлення індивідуальної системи ціннісних орієнтацій, що призводить до аномальних ліній розвитку ідентичності. У такій ситуації молода людина не може виробити систему цілей, планів, ідеалів, завершити психологічне самовизначення.

Також у конспекті розвитку ідентичності слід виділити особливу роль спілкування з іншими людьми (дружба, кохання тощо). Велика кількість вітчизняних (А. Харчев, М. Мацковський, А. Антонов, В.

Сисенко, С. Голод, Л. Чуйко, А. Пономарьов, Н. Лавриненко, Ю. Якубова та ін.) та зарубіжних (Д. Загорський, Е. Берлін, І. Най, Дж. Хілл, У. Гул, Ф. Мітель, А. Жірар, М. Бекомбо, Г. Крайг, Д. Бокум та ін.) вчених свідчать, що створення стійких стосунків з протилежною статтю, укладення шлюбу є задачею віку ранньої дорослості. Деформація ідентичності, а також ряд інших соціальних та особистісних факторів, викликають формування певного типу соціальної установки й призводить до того, що потреба вступити у шлюб стає провідною вже в юнацькому віці, що не є продуктивним в плані професійного та особистісного розвитку.

Об'єкт дослідження – явище центрованості на шлюбі.

Предмет дослідження – особливості формування центрованості на шлюбі у юнацькому віці.

Мета – дослідити психологічні особливості осіб юнацького віку центрованих на шлюбі; виявити та класифікувати причини формування центрованості на шлюбі.

Завдання:

1. Провести теоретичний аналіз проблеми формування центрованості на шлюбі, розробити теоретичну модель досліджуваного явища.

2. Дослідити психологічні особливості осіб юнацького віку центрованих на шлюбі.

3. Вивчити психологічні причини формування центрованості на шлюбі.

Гіпотеза:

Причинами формування центрованості на шлюбі у осіб юнацького віку виступають два фактори, що взаємодіють між собою: деформація розвитку ідентичності та вплив соціального середовища. Деформація розвитку ідентичності проявляється в чотирьох формах: дифузії ідентичності, дифузії часу, застій у роботі та негативній ідентичності. До

факторів соціального середовища можна віднести такі, як соціальні стереотипи та переконання, релігійні переконання, вплив референтних осіб та повторення життєвого сценарію батьків.

Для виконання поставлених завдань та перевірки гіпотези були використані такі *методи дослідження*: діагностичні методи (бесіда, асоціативний експеримент, шкалювання мотивів вступу у шлюб, багатомірний опитувальник дослідження самоствалення Р.С. Пантелеева, вправа „Герой чи героїня” та вправа „Казка чи байка”, анкета для дослідження релігійних поглядів та переконань О.В. Мазяра – Н.Д. Горбової); спостереження; експертна оцінка; статистична обробка даних.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше було розглянута проблема центрованості на шлюбі у осіб юнацького віку з позиції соціальної установки, вперше було досліджено причини центрованості та шлюбі у осіб юнацького віку.

Практична цінність полягає в тому, що зібрані в ході дослідження факти про причини формування центрованості на шлюбі у юнаків можуть бути використані в процесі виховної, психопрофілактичної та психокорекційної роботи.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, підсумків, списку використаної літератури та додатків. До списку використаних джерел включено 63 джерела. Робота ілюстрована таблицями та малюнками. Загальний об’єм роботи складає 60 сторінок.

Основні розділи роботи висловлені в збірнику „Психологічні дослідження. Наукові праці студентів”.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ЦЕНТРОВАНОСТІ НА ШЛЮБИ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

1.1 Психологічні аспекти розвитку особистості в юнацькому віці

1.1.1 Загальні психологічні особливості розвитку в юнацькому віці

Юнацький вік – період життя людини між підлітковим віком і дорослістю. У схемі вікової періодизації онтогенезу, прийнятої фахівцями з проблем вікової морфології, фізіології і біохімії, юнацький вік був визначений як 17-21 р. – для хлопців і 16-20 років – для дівчат [9].

Психологічне вивчення юнацького віку почалося в кінці XIX ст. з опису юності вихідців з вищих шарів суспільства. В результаті в кінці XIX – початку XX століття панувала так звана романтична модель юності як періоду внутрішньої кризи, пробудження відчуттів, як епоха "бури і натиску". Починаючи з 1920-х рр. ситуація різко змінилася: після робіт М. Мід, Л.С. Виготського, а пізніше Б. Заззо і багато інших стає неможливий аналіз юнацького віку без врахування етнокультурних і соціокультурних відмінностей [28].

Юність – завершальний етап формування особистості. За віковою періодизацією юнацький вік поділяють на дві частини: рання юність (15 – 17 років) та старший юнацький вік (18 – 25 років).

Рання юність (старший шкільний вік) охоплює вікові межі 15 – 17 років.

Старший шкільний вік – початкова стадія фізичної зрілості і одночасно стадія статевого дозрівання. Старшокласники готові до фізичних та розумових навантажень. Фізичний розвиток сприяє формуванню навичок і вмінь у праці, спорті, відкриває можливості для вибору професії. Усвідомлення своєї фізичної сили і привабливості, здоров'я впливає на формування у юнаків та дівчат високої самооцінки, впевненості в собі, життєрадісності, оптимізму, активності, поривання до дій.

В ранній юності значно зменшується гострота міжособистісних конфліктів і меншою мірою проявляється негативізм у взаєминах з оточуючими людьми. Покращується загальне фізичне і емоційне самопочуття дітей, зростає їхня контактність та комунікативність. Відзначається більше витримки у поведінці. Усе це засвідчує, що криза підліткового віку або пройшла, або ж іде на спад. Одночасно відбувається стабілізація внутрішнього світу, що виявляється у зниженні рівня тривожності, нормалізації самооцінки [11].

Старший юнацький вік (18 – 25 років) – це початок дорослості. На цьому етапі молода людина є уже зрілою і в фізичному, і в соціальному плані.

Найважливіший психологічний процес старшого юнацького віку – становлення самосвідомості і стійкого образу своєї особистості, свого «Я». Становлення самосвідомості відбувається за декількома напрямками:

- 1) відкриття власного внутрішнього світу;
- 2) виникає усвідомлення неповоротності часу, розуміння скінченності свого існування;
- 3) формується цілісне уявлення про самого себе, ставлення до себе, причому спочатку усвідомлюються й оцінюються людиною особливості свого тіла, зовнішності, привабливість, а потім уже морально-психологічні, інтелектуальні, вольові якості.

На основі аналізу досягнутих результатів у різних видах діяльності, врахування думок інших людей про себе і самостереження, самоаналізу своїх якостей і здібностей у юнаків формується самоповага, як узагальнене ставлення до себе [31].

Існують різні вікові теорії психологічного розвитку в періоді пізньої юності. Уявлення про розвиток особистості склалися в науці під впливом великої кількості різноманітних теорій. Головним в юнацькому віці є формування ідентичності, створення власного "Я". Тільки

максимально усвідомлюючи себе, своє особисте "Я", людина здатна проявити свою індивідуальність, в такому випадку людина відчуває себе вільною і щасливою бо знайшла відповідь на проблему людського існування.

1.1.2 Криза ідентичності та особливості прояву її у юнацькому віці

Кризовим моментом юнацького віку, на думку К. Юнга, є зіткнення юнака з вимогами реального життя, які не завжди відповідають його власним уявленням. Якщо у нього є ілюзії, що контрастують з дійсністю, то відразу наступають і проблеми. Часто це пов'язано з дуже великими очікуваннями, з недооцінкою зовнішніх труднощів, з необґрунтованим оптимізмом або, навпаки, негативізмом. Молода людина починає поступово усвідомлювати, що світ – це не тільки щастя і задоволення, починається розпад її дитячої віри і оптимізму. Але нерідко юнаки досить довго продовжують чіплятися за дитячу позицію, чекаючи, що все прийде саме собою і відповідно до бажань [58].

Деякі інші акценти у розгляді кризових точок розвитку молодшої людини робить Б. Лівехуд [1]. Оскільки юнак вже не тільки включає у свою свідомість доросле життя, але реально у ньому бере участь, для нього особливо гостро постають питання вибору свого унікального шляху. «Хто я? Чого я хочу? Що я можу?» – ось найважливіші питання, які розв'язуються у цьому віці. У період юнацтва потрібно навчитися приймати себе, нести відповідальність за свій вибір і рішення. Але на шляху до цього потрібно набути досвіду, і кожен сам повинен робити свої помилки, якщо тільки готовий вчитися на них. Якщо ж людина не ставила перед собою головних питань у ці роки і не знайшла на них відповідей, то вона наражається на небезпеку навіки залишитися у підлітковому віці, і її самооцінка ґрунтуватиметься на думці суспільства або на протистоянні усьому світу.

Іноді у молодих людей з'являються сильний страх дорослішання, бажання знову стати маленькими, піти від проблем, звалити їх на плечі іншої людини. Страх дорослішання може спричинити психосоматичні прояви, коли молоді люди просто «надягають» поведінкові маски дорослості. Нерідко страхи і хвилювання також концентруються навколо роздумів про сенс власного життя.

Центральним новоутворенням юнацького віку є особистісне самовизначення, що постає як потреба юнаків і дівчат зайняти внутрішню позицію дорослої людини, усвідомити своє місце у суспільстві, зрозуміти себе і свої можливості. Причому самовизначення юнаків і дівчат означає не автономію від дорослих, а чітку орієнтацію на визначення свого місця у дорослому світі.

Різнобічне дослідження самовизначення юнаків здійснено у працях вітчизняних учених: Б.Г. Ананьева [4, 3], Л.І. Божович [8, 7], О.М. Леонтьева [30], С.Л. Рубінштейна [41], І.І. Чеснокової [53], В.В. Століна [34], О.Г. Спіркіна [44], І.В. Дубровіна [52]. Поняття «самовизначення», яке використовується у вітчизняній психології, подібне до поняття «ідентичність», розробленого американським вченим Е. Еріксоном.

Ідентичність — психосоціальна тотожність — дозволяє особистості усвідомлювати себе в усьому багатстві своїх ставлень до навколишнього світу та визначає її систему цінностей, ідеалів, життєвих планів, соціальних ролей з відповідними формами поведінки [22].

Ідентичність – умова психічного здоров'я, і якщо вона не сформується, то людина не знайде себе, свого місця у суспільстві, буде почуватися «втраченою» [42].

Ідентичність забезпечує неперервність минулого, теперішнього і майбутнього індивіда. Вона утворює єдину систему координат для організованих та інтегрованих форм поведінки у різних сферах життя

людини, узгоджує особисті схильності і таланти із раніше пропонованими батьками, однолітками і суспільством ідентифікаціями. Допомагаючи людині визначити своє місце у суспільстві, особистісна ідентичність забезпечує основу для соціальних порівнянь — порівнянь себе з ровесниками, дорослими, своїм ідеалом, а також із собою у минулому, актуальному теперішньому, потенційному близькому і віддаленому майбутньому.

Внутрішнє чуття ідентичності (Его-ідентичності) допомагає визначити напрям, цілі і зміст майбутнього життя молодій людині. Формування його є, за твердженням Е. Еріксона, головним завданням та найважливішою проблемою юності. З цим і пов'язана властива юнацькому віку криза ідентичності — особливий момент розвитку, коли однаково динамічно наростає вразливість і розвивається потенціал особистості.

В структурі індивідуальної ідентичності Е. Еріксон розрізняє особисту ідентичність і „Я”-ідентичність. Перша відображає те, що залишається в людині постійним, впізнаваним незважаючи на її зміни та розвиток, друга означає більш вузьку, глибинну область, відповідальну за єдність, цілісність особистості. „Я” змінюється, але завжди залишаються його компоненти, що зберігають попередню якість. „Я” асимілює різні впливи, які змінюють його, однак серцевина („Я”-ідентичність) залишається постійною [40] .

Е. Еріксон розрізняють три форми ідентичності [22]:

1. *Приписана* – це ті умови, які окрема людина не обирає і вони не піддаються її впливу (приналежність до раси, нації, соціального прошарку, вікової групи, статі).

2. *Набута* – те, що досягнуто власними зусиллями індивіда, те, чим людина самотійно “оволоділа” (професійна самореалізація, вільно вибрані зв’язки і орієнтація).

3. *Запозичена* ідентичність відображає виконання людиною ролей, засвоєних в ході розвитку та в результаті збігу різних обставин. Часто ці ролі запозичені в якогось зразка і обумовлені очікуваннями оточуючих. Проте ідентичність не зводиться до вибраної ролі, хоч та чи інша роль сильно впливає на ідентифікацію, основні складові ідентичності (постійність та неперервність особистості) з неї не впливають.

Дж. Марсія, розвиваючи ідеї Е. Еріксона, запропонував інший приклад структурного аналізу ідентичності. Він створив свою концепцію на підставі емпіричних досліджень з підлітками. Дж. Марсія [62] визначив ідентичність як „структуру его – внутрішню, самостворену, динамічну організацію потреб, здібностей, переконань та індивідуальної історії”. Він висунув припущення, що ідентичність проявляється феноменологічно й спостерігається паттерн «вирішення проблем». Рішення кожної, навіть незначної життєвої проблеми вносить певний внесок у досягнення ідентичності. По мірі прийняття все більш різноманітних рішень щодо себе і свого життя розвивається структура ідентичності, підвищується усвідомлення своїх сильних і слабких сторін, цілеспрямованості і осмислення свого життя. Дж. Марсія наголошує, що розвиток ідентичності може включати багато інших аспектів, але його модель базується саме на аспекті вирішення проблем [33].

Ідентичність – це складний феномен, багатопланова психічна реальність.

Н. Лейтес виділяє наступні основні аспекти ідентичності:

- почуття власного існування;
- почуття своєї „відокремленості” від оточуючих;
- почуття відмінності від інших, воно пов’язане з усвідомленням своєї індивідуальності;
- почуття постійності, що передбачає відчуття свого існування у часовій перспективі;

- почуття цілісності та зв'язності (єдності);
- прагнення одночасно до постійності та мінливості [57].

Ідентичність (тотожність) може бути зрозуміла у двох вимірюваннях – тимчасовому і ситуативно-рольовому. У тимчасовому вимірюванні ідентичність забезпечує спадкоємність, зв'язок минулого, сьогодення і майбутнього. У ситуативно-рольовому вимірюванні ідентичність складає центральне утворення, що утримує у єдності багато ситуацій і, відповідно, ролей, у які вступає людина. Результатом кризи ідентичності у юності є придбання дорослої ідентичності. Така людина виявляється самототожною, вона залишається самою собою незалежно від ситуації, вона адекватна ситуації, не втрачаючи при цьому своєї особистості.

За Е. Еріксоном, для кризи ідентичності нормальним і, більш того, необхідним є період так званої сплутаної ідентичності, тобто втрати орієнтирів у самому собі. Тим більше що молоді люди часто перебувають у стані нестійкої ідентичності, яка знаходиться у процесі формування. Тому вони так часто відчують сумніви у своїй тотожності самому собі.

Отже, формування ідентичності є тривалим і складним процесом. Воно залежить від прийняття індивідом власних рішень, а також від взяття на себе зобов'язань щодо здійсненого вибору, системи цінностей чи майбутньої професійної діяльності. Криза ідентичності іноді вимагає від людини переосмислення своїх зв'язків з оточуючими, свого місця серед інших людей. Особливо важлива реструктуризація відносин з батьками, оскільки людина, що дорослішає, не може далі задовольнятися роллю опікуваного і керованого.

Проблема ідентичності досліджувалася багатьма авторами. Найбільш відомі роботи Дж. Марсія, який встановив чотири типових варіантів формування ідентичності [63]

1. Невизначену, ще не сформовану, «дифузну» ідентичність.
2. Наперед зумовлений, «приречений варіант розвитку».

3. Проба ролей або «мораторій» у спробі виробити ідентичність.
4. Реалізована або «зріла ідентичність».

Дифузія. Молоді люди, які не визначили напрям свого життя, не мають змоги відповідно рухатися, перебувають у стані дифузії — невизначеності, яка їх особливо не хвилює. Вони не пройшли через випробування, пов'язані з самовизначенням, не пережили кризи, не обрали для себе професійної ролі чи морального кодексу і навіть уникають думок про це. Дифузна ідентичність пов'язана з інфантильним бажанням якомога довше не вступати у доросле життя, із стійким станом тривоги, почуттям ізоляції та спустошення. Дифузна ідентичність може виявлятися у відкритому неприйнятті соціальних ролей, бажаних для сім'ї та найближчого оточення, у неповазі до всього вітчизняного та переоцінці закордонного, у прагненні стати «нічим» (якщо це єдиний спосіб самоствердження, що залишився).

Зумовленість. За такого варіанта формування ідентичності юнаки беруть на себе певні зобов'язання, не долаючи етапу прийняття самостійних рішень. Їхній вибір професії, релігії чи ідеології заздалегідь визначений їхніми батьками чи вчителями, а не є результатом самостійних пошуків. Таким чином можна охарактеризувати статус ідентичності тих людей, яким довелося дуже рано взяти на себе передчасну дорослість, зробивши це під чужим впливом. Це розцінюється як несприятливий фактор для формування особистісної зрілості.

Мораторій — безпосередньо період побудови своєї ідентичності і прийняття рішень, стан пошуку відповідей на питання «Хто я? Який я?». Рішення юнаків і дівчат стосуються вибору професії, релігійних чи етичних цінностей.

Зріла ідентичність свідчить про те, що криза пройшла, відчуття самоідентичності, тобто власної визначеності, сформовано, і молода людина перейшла до самореалізації, взяла на себе відповідальність за своє

життя як наслідок самостійного вибору. Передусім цей вибір стосується життєвого шляху, майбутньої професії і реалізується у намаганні жити, дотримуючись значущих для себе моральних цінностей, норм і правил. Тільки реалізована, сформована ідентичність особистості (довіра до світу, самостійність, ініціативність, компетентність) дозволяє юнакам вирішити головне завдання, яке ставить перед ним суспільство, — завдання самовизначення, вміння розробити свій життєвий план.

Вказані варіанти формування ідентичності виступають у двох своїх значеннях: це етапи розвитку особистості і одночасно її типи. Пройшовши стадію невизначеної ідентичності, юнак може підійти до інтенсивного випробування різноманітних ролей, але може залишитися і на початковому рівні, так і не переживши усіх труднощів та радощів процесу самовизначення.

Отже, основні аспекти ідентичності – соціальний та особистісний – можна розділити тільки умовно. Зріла особистість вдало поєднує їх обох, що сприяє цілісності психічного життя, успішній самореалізації в усіх сферах. Особистісна ідентичність “продовжується” в соціальних якостях людини, суспільні умови життя, соціальні ролі, реальний життєвий досвід впливають на формування особистісної ідентичності. Можна зробити висновок, що формування ідентичності носить соціальний характер та визначається багатьма чинниками.

1.2 Проблема шлюбу та сім'ї в контексті міжособистісних стосунків в юнацькому віці

1.2.1 Загальна характеристика проблем шлюбу і сім'ї

Родина являє собою малу соціальну групу, засновану на шлюбному союзі і кривному спорідненні, члени якої пов'язані спільністю побуту, взаємною допомогою, моральною відповідальністю. Цей найдавніший інститут людського суспільства пройшов складний шлях розвитку: від родоплемінних форм гуртожитку, до сучасних форм сімейних відносин.

Шлюб як стійкий союз між чоловіком і жінкою виник у родовому суспільстві. Основа шлюбних відносин породжує права й обов'язки.

Закордонні соціологи розглядають родину як соціальний інститут лише в тому випадку, якщо вона характеризується трьома основними видами сімейних відносин: шлюбом, батьківством і спорідненням, при відсутності одного з показників використовується поняття “сімейна група” [8].

Слово “шлюб” походить від російського слова “брат”. Сімейний союз може бути зареєстрованим чи незареєстрованим (фактичним). Шлюбні відносини, зареєстровані державними установами (у РАГСах, Палацах одруження), називаються цивільними; освітлені релігією – церковними.

Шлюб – явище історичне, він пройшов визначені стадії свого розвитку – від полігамії до одношлюбності [14].

Проведене серед молоді соціологічне опитування, показало, що молоді люди, що вступають у шлюбний союз, не засуджують шлюби з розрахунку. Лише 33,3% респондентів засуджують такі шлюби, з розумінням до нього відносяться - 50,2%, а 16,5% навіть “хотіли б мати таку можливість” [13].

Сучасні шлюби “постаріли”. Середній вік вступаючи до шлюбу за останні 10 років збільшився серед жінок на 2 роки, серед чоловіків – на 5

років. Тенденція, характерна для західних країн, створювати родину, вирішивши професійні, матеріальні, житлові й ін. проблеми, спостерігається й в Україні [10].

Шлюби в даний час, як правило, різновікові. Звичайно при цьому один із членів шлюбного союзу, частіше старший, бере на себе відповідальність за вирішення економічних, господарсько-побутових та інших проблем. І хоча сімейні психологи, наприклад, Л. Бендлер, вважають оптимальною різницю у віці чоловіків 5-7 років, для сучасних шлюбів характерна різниця в 15-20 років (причому не завжди жінка є молодшою за чоловіка). Зміна суспільних відносин торкнулося і проблем сучасної родини. У практиці сімейних відносин мають місце фіктивні шлюби. У такій зареєстрованій формі шлюб характерний для столиці і великих промислових і культурних центрів України, основою їх стає одержання визначених вигод [13].

Типологія сімей та характеристика різних типів сімей

Урбанізація змінила уклад і ритм життя, що спричинило за собою зміну у сімейних відносинах. Міська родина, не обтяжена веденням великого господарства, орієнтована на самостійність і незалежність, перейшла в наступну фазу свого розвитку. На зміну патріархальній родині прийшла подружня [37].

Слабка соціальна захищеність, матеріальні труднощі, випробовувані родиною в даний час, привели до скорочення народжуваності в Україні і формуванню нового типу родини – бездітної.

По типу проживання родина підрозділяється на патрилокальну, матрилокальну, неолокальну й унілокальну. Розглянемо кожен з цих форм.

Матрилокальний тип характеризується проживанням родини в будинку дружини, де зятя називали “приймаком”. Тривалий період на Русі був розповсюджений патрилокальний тип, при якому дружина після заміжжя оселялася в будинку чоловіка і нарікалася “невісткою”.

Нуклеарний тип шлюбних відносин знаходить висвітлення в прагненні молодят жити самотійно, окремо від батьків та інших родичів. Такий тип родини називають неолокальним.

Для сучасної міської родини характерним типом сімейних відносин можна вважати унілокальний тип, при якому чоловіки проживають там, де є можливість спільного проживання, у тому числі знімаючи житло в наймання.

Родина – складна багатофункціональна система, вона виконує ряд взаємозалежних функцій. Функція родини – це спосіб прояву активності, життєдіяльності її членів. До функцій варто віднести: економічну, господарсько-побутову, рекреативну чи психологічну, репродуктивну, виховну [50].

Слід зазначити, що у науковій літературі типологія сімей достатньою мірою не розроблена, не визначені основні ознаки, які мають бути покладені в основу визначення типології сімей. Ми вважаємо за доцільне визначати типи сімей залежно від функцій, яку виконує сім'я. І у той же час слід зазначити, що якусь конкретну сім'ю можна віднести до різних типів, залежно від того, під яким кутом зору вона розглядається. Отже, виходячи з основних функцій сім'ї, можна назвати такі типи сімей:

1. Залежно від виконання матеріально-економічної функції:

- за рівнем матеріальної забезпеченості – бідні, малозабезпечені, забезпечені, багаті;
- за професійною приналежністю, освітнім рівнем, віком, ставленням, до релігії та за особливими умовами сімейного життя – сім'ї робітників, службовців, акторів, вчителів та ін.; студентські сім'ї; неповнолітніх; баптистів, мусульманів, моряків, космонавтів, висококваліфікованих спортсменів, геологів та ін.

2. Залежно від виконання житлово-побутової функції, за структурою сім'ї та особливостей проживання:

- за складом сім'ї (структурою): неповні, прості нуклеарні (батьки і діти), складні (батьки, діти, дідусі, бабусі - у різних варіантах); великі (батьківська пара, декілька дітей зі своїми сім'ями - три і більше подружніх пар).

3. Залежно від виконання демографічної функції:

- за кількістю дітей в сім'ї: інфертильні (бездітні), одnodітні, малодітні (2 дитини), багатодітні (3 і більше дітей до 16 років);

- за однорідністю соціального складу: однорідні (сім'я складається з представників однакових соціальних прошарків – робітничі сім'ї, сім'ї інтелігентів, сім'ї вчених і т.д.) – їх налічують до 70 відсотків; різнорідні сім'ї (члени сім'ї мають різну освіту, професію). У таких сім'ях у їх членів загальних інтересів менше) за регіональними принципом (міські, сільські);

- за тривалістю подружнього життя – сім'ї молодожонів (до 1 року); сім'ї з тривалістю подружнього життя від 1 до 3 років; від 3 до 5 років; від 5 до 10 років; від 10 до 20 років; від 20 до 25 років; від 25 до 30 років; від 30 років і більше.

Деякі автори [43] таку типологію розглядають дещо інакше і виділяють етапи життєвого циклу, що враховують тривалість спільного проживання й вік дитини: молоді сім'ї, сім'ї з дітьми певного віку, сім'ї пенсіонерів. В зарубіжній літературі визначаються відповідно такі типи сімей: сім'я двокар'єрна (чоловік і жінка-професіонали); сім'я середнього класу, сім'ї кольорових (в США), міжнаціональні сім'ї, сім'ї безробітних, гомосексуалістів, емігрантів, національних меншин у зоні конфлікту та ін.

4. Залежно від виконання комунікативної функції:

- сім'ї за типом керівництва – гелітарні (рівноправні,-демократичні); авторитарні (підпорядкування одного члена подружньої пари іншому);

- за типом юридичних взаємостосунків - побудовані на шлюбних стосунках; позашлюбні (співжиття без оформлення шлюбу); оформлені юридичне, але проживають окремо;

- за юридичними взаємостосунками батьків та дітей, чоловік і жінка живуть з різними дітьми; чоловік або жінка (чи обидва) мали дітей до вступу в шлюб, зведені діти; усиновлені діти; опікунські сім'ї;
- за якістю емоційно-психологічних взаємостосунків у сім'ї: гармонійні; конфліктні; емоційно неврівноважені; дезорганізовані (панує страх, культ сили);
- соціальне неблагополучні (мають негативні взаємостосунки з морально-правовими органами суспільства);
- сім'ї зі специфічними проблемами – сім'ї з психічними та фізичними захворюваннями; сім'ї правопорушників; сім'ї алкоголіків, наркоманів; сім'ї з захворюваннями на СНІД; сім'ї зі схильністю до суїциду; сім'ї інвалідів.

5. Залежно від виконання виховної функції:

- благополучні;
- неблагополучні (в тому числі, зовні благополучні);
- сім'ї групи ризику [10].

Таких типологій можна назвати значно більше. Крім того, у межах кожного типу можна ще визначити окремі види сімей. Наприклад, види неблагополучних (зовні благополучні, неповні). Свої типи мають також міські, сільські сім'ї. Але в основному сім'ї змішані, в яких поєднано кілька типів і видів. Наприклад, міські сім'ї можуть мати різний рівень матеріальної забезпеченості, різний характер взаємостосунків, різну структуру. Або неповна сім'я може бути матеріально забезпеченою або бідною, з хорошими взаємостосунками у сім'ї або поганими тощо.

1.2.2 Особливості ставлення до шлюбу і сім'ї у юнацькому віці

Згідно з останніми дослідженнями [55], в уявленні сучасних юнаків про шлюб і сім'ю переважає позитивний емоційний компонент шлюбних відносин. Тобто вони уявляють, що найголовнішим в сім'ї повинні бути позитивні відносини – емоції та почуття. Однак шлюб вони розглядають як

психотерапевтичний союз на низькому рівні, тобто сім'я не завжди є середовищем для емоційної розрядки та релаксації. Можна також зазначити, що зовнішня привабливість цінується молоддю на низькому рівні. Поряд з вище зазначеним виділяється негативний емоційний компонент, який характеризується смутком і печаллю.

На досить високому місці є уявлення про соціальний статус та очікування батьківсько-виховної функції, тобто досліджувані чітко уявляють свої майбутні ролі чоловіка та дружини, батька та матері [55].

Досить важливим простежується в уявленнях матеріальний компонент шлюбних відносин. В уявленнях присутні думки про те, що гроші та престижна робота є обов'язковими умовами для створення успішного шлюбу. Також наявне очікування взаємного залучення до ведення домашнього господарства [10].

Молодь очікує співпадання інтересів і поглядів чоловіка та дружини, а також спільного проведення вільного часу. Дозвілля вони розуміють як спільний відпочинок та прогулянки.

Як і в уявленнях, так і в очікуваннях юнаки виділяють сексуальну сторону подружніх відносин, але ставить її на останні місця, тобто вони прагнуть оцінювати себе не лише як сексуальних партнерів, а й як особистостей зі своїм внутрішнім світом.

Серед причин вступу юнаків до шлюбу можна виділити наступні.

Не вдаючись до тонкощів і не намагаючись диференціювати любов від закоханості і статевого потягу до конкретної особини, деякі психологи відводять на всі ці варіанти не більше 10% всіх укладених шлюбів [5]. Далеко не кожен усвідомлює те, що його рішення одружуватися або вийти заміж продиктоване прихованими мотивами. Звичайно, найчастіше це комплекс найрізноманітніших причин, але все-таки яка-небудь з них є такою, що веде. Ми розглянемо лише найтипівіші.

Дуже часто молоді люди одружуються з досить банальної причини: так роблять всі. Соціальні стереотипи мають на нас вельми сильний вплив. І навіть якщо не хочеться, не час, не дозрів, «громадську думку» в особі батьків, друзів, колег, знайомих і незнайомих чинить на людину неабиякий тиск. Він розуміє: пора. Квапливо озиряється на всі боки, видивляючись відповідну кандидатуру; на кимсь зупиняє свій погляд (не зрідка на тому, хто завжди на очах або під рукою); прикидає, що краще він навряд чи знайде; недовго вагається, прагнучи визначити, це ще симпатія або вже любов. А потім рішуче одружується з відчуттям полегшення: тепер я — «як всі». Проте інколи бажання «бути як всі» може носити декілька інфантильний характер. Особливо це стосується молоденьких дівчат, які, надивившись на весілля подруг і родичок, теж хочуть побути нареченою, королевою балу, принцесою. Вони прагнуть не до браку, а до весілля, особливо не замислюючись про майбутнє родинне життя [18, 19].

Досить часто люди одружуються в пошуку комфортніших умов для життя. Буває, що в основі бажання одружуватися або вийти заміж лежить бажання турботи і душевного тепла. У чоловіків, втім, інколи це просто бажання, щоб його обслуговували, а у жінок — щоб в будинку був господар і добувач. До цієї ж категорії можна віднести і прагнення до впорядкованого сексу. Сюди ж можна віднести і шлюб по матеріальному розрахунку, і вихід заміж за іноземця сподіваючись на красиве життя [24].

Не менш поширеною спонукальною причиною створити сім'ю може бути прямо протилежний варіант — бажання про когось піклуватися, що більшою мірою властиво жінкам. Інколи цей інстинкт настільки сильний, що спонукає жінку виходити заміж за каліку або за вдівця з декількома дітьми. Зрозуміло, що у тому випадку, коли свої долі об'єднують той, хто шукає турботи, і той, хто випробовує потребу її дарувати, брак може бути дуже вдалим.

Буває, що одруження — це своєрідна втеча від самотності. В цьому випадку над мета вельми примітивна: щоб хтось був поруч. Природно, що низький рівень домагань в цьому випадку задовольняється досить легкий: «когось» знайти багато простіше, ніж гідного партнера. Але жити з ним буде, швидше за все, не дуже весело [24].

До розряду прихованої мотивації для укладення шлюбу належить і бажання вирватися з рідного гнізда. На перший погляд може здатися, що це закономірний етап дорослішання і становлення особи, прагнення до самостійності і до того, щоб вибудовувати життя за своїми законами. Проте не можна використовувати одруження або заміжжя як засіб для досягнення яких би то не було побічних цілей, оскільки шлюб є метою сам по собі.

Найчастіше непереборне бажання покинути рідну домівку продиктоване важкою родинною обстановкою, деспотизмом батьків або їх схильністю до тотального контролю. В цьому випадку можна говорити про «невротичний» шлюб, однією з особливостей якого є небезпека, що чоловік або дружина володітимуть саме тими якостями батьків, від яких довелося тікати. Саме так дівчина, що настраждалася від алкоголіка-батька, вибирає собі п'ючого чоловіка. Буває варіант і «від осоружного». В цьому випадку вибір падає на абсолютного непитущого, що і стає вирішальним чинником без врахування інших, інколи не самих кращих якостей (нерідкі, наприклад, історії, коли, звільняючись від п'ючого батька, дівчина стає дружиною наркомана). Так само молода людина, звільняється від владної матері, вельми швидко виявляється під каблуком у дружини. Або ж вибирає собі в дружини тиху, на перший погляд, покірну жінку, а отримати може, наприклад, хитру інтриганку. Подібні небезпеки підстерігають тих, для кого шлюб — це не серйозний, продуманий крок, а панічна втеча від несприятливих обставин [5].

Нерідко буває і так, що шлюб людині потрібний для самоствердження. Так, багато хто, наприклад, одружується, щоб щось комусь довести: батькам, що він досить дорослий, своєму попередньому партнерові, що він не страждає від того, що був знехтуваний. Такими можуть бути і пізні нерівні шлюби, продиктовані бажанням продовжити свою молодість: чоловік доводить, що він ще «ого-го», а жінка — що вона «дуже навіть ще нічого» [29]. До цієї ж категорії відноситься і одруження як спосіб позбавитися від комплексів, довести іншим — але в першу чергу самому собі — що він може бути улюбленим і бажаним. При цьому для людини не особливо важлива відсутність у власному серці відчуттів до свого партнера. Багато хто прагне відчувати себе об'єктом любові, захоплення і навіть поклоніння. Їм необхідні безконечні докази віри в їх неординарність і винятковість, що часто властиво, наприклад, «професійним красуням» або „невизнаними геніями”. Дуже важкий варіант, якщо партнер схильний самостверджуватися за рахунок іншого. Але це вже з розряду патологічних шлюбів: людина з садистськими схильностями шукає свою жертву. Або ж потенційна жертва шукає свого ката [18].

1.3 Центрованість на шлюбі як результат деформацій психологічного розвитку особистості

1.3.1 Центрованість на шлюбі як соціальна установка

Соціальна установка (атитюд) — детермінована минулим досвідом психологічна готовність індивіда до певної поведінки стосовно конкретних об'єктів, до вироблення його суб'єктивних орієнтацій як члена групи (суспільства) щодо соціальних цінностей, об'єктів тощо [35].

Такі орієнтації зумовлюють соціально прийнятні способи поведінки індивіда. Соціальна установка є елементом структури особистості й одночасно елементом соціальної структури. З точки зору соціальної психології вона є чинником, здатним подолати дуалізм соціального та індивідуального, розглядаючи соціально-психологічну реальність в її цілісності.

Найголовнішими її функціями є випереджувальна та регулятивна (готовність до дії, передумова дії). Також до функцій соціальної установки належать: функція пристосування; енергозахисна; ціннісно-виразна; організаційно-миротворча.

За твердженням Г. Олпорта, установка є психонервовою готовністю індивіда до реакції на всі об'єкти, ситуації, з якими він пов'язаний. Справляючи спрямовуючий і динамічний вплив на поведінку, вона завжди залежна від минулого досвіду. Уявлення Г. Олпорта про соціальну установку як про індивідуальне утворення суттєво відрізняється від тлумачення її В.А. Томасом і Ф.В. Знанецьким, які вважали цей феномен близьким до колективних уявлень [56].

Важливими ознаками установки є інтенсивність афекту (позитивного чи негативного) — ставлення до психологічного об'єкта, її латентність, доступність для прямого спостереження. Вимірюють її на підставі вербальних самозвітів опитуваних, які є узагальненою оцінкою особистості власного відчуття схильності або несхильності до конкретного

об'єкта. Отже, атитюд — це міра відчуття, викликаного конкретним об'єктом (“за” чи “проти”). За таким принципом побудовані шкали установок американського психолога Луїса Терстоуна (1887—1955), що є біполярним континуумом (сукупністю) з полюсами: “дуже добре” — “дуже погано”, “цілком згоден” — “цілком не згоден” тощо [15].

Структуру атитюда утворюють когнітивний (пізнавальний), афективний (емоційний) та конативний (поведінковий) компоненти (мал. 1). Це дає підстави розглядати соціальну установку одночасно як знання суб'єкта про предмет і як емоційну оцінку та програму дій щодо конкретного об'єкта. Багато вчених вбачає суперечність між афективним та іншими її компонентами — когнітивним і поведінковим, доводячи, що когнітивний компонент (знання про об'єкт) включає певну оцінку об'єкта як корисного чи шкідливого, доброго чи поганого, а афективний — включає оцінку дії стосовно предмета установки. В реальному житті дуже важко відокремити когнітивний та поведінковий компоненти від афективного. Цю суперечність було з'ясовано під час дослідження так званого “парадоксу Р. Лапієра” — проблеми взаємозв'язку між атитюдами та реальною поведінкою, які довели безпідставність тверджень про їх збіг [35].

Таблиця 1.1

Структура соціальної установки (за М. Смітом)

Соціальна установка		
Компоненти		
поведінковий	афективний	когнітивний
готовність індивіда до здійснення конкретної діяльності (поведінки) з об'єктом	ставлення до об'єкта виражене в емоціях (переживаннях, почуттях), які він викликає	виявляється у думках, твердженнях стосовно об'єкта установки: знання про властивості, призначення, способи поводження з об'єктом

Залежно від того на який об'єктивний чинник діяльності спрямована установка, виокремлюють три рівні регуляції поведінки — смислові, цільові та операційні атитюди. Смислові атитюди містять інформаційний (світогляд людини), емоційний (симпатії, антипатії щодо іншого об'єкта), регулятивний (готовність діяти) компоненти. Вони допомагають сприймати систему норм і цінностей у групі, зберігати цілісність поведінки особистості у ситуаціях конфлікту, визначати лінію поведінки індивіда тощо. Цільові атитюди зумовлені цілями і визначають стійкість перебігу певної дії людини. У процесі розв'язання конкретних завдань на підставі врахування умов ситуації та прогнозування їх розвитку виявляються операційні атитюди, які проявляються в стереотипності мислення, конформній поведінці особистості тощо [2].

Таблиця 1.2

Структура соціальної установки за В. Ядовим.

<p>4. Ціннісні орієнтації особистості (регулюють поведінку і діяльність особистості в най значущіших ситуаціях її соціальної активності)</p>
<p>3. Базові соціальні установки (загальна спрямованість інтересів особистості на конкретну сферу соціальної активності; формується у сферах діяльності де особистість задовольняє свою потребу в активності)</p>
<p>2. Соціальні фіксовані установки, чи атитюди (формується на основі потреби людини у спілкуванні, яке здійснюється у малій соціальній групі)</p>
<p>1. Елементарні фіксовані установки (формується на основі вітальних потреб і в простих ситуаціях)</p>

Ще одна класифікація була розроблена В. Ядовим (таблиця 1.2).

Вона складається з чотирьох компонентів:

- елементарні фіксовані установки без модальності (переживання “за” чи “проти”) та когнітивних компонентів;
- соціальні фіксовані установки (атитюди);
- базові соціальні установки, або загальна спрямованість інтересів особистості на конкретну царину соціальної активності;
- система орієнтацій на цілі життєдіяльності та засоби досягнення цих цілей.

Така ієрархічна система є результатом попереднього досвіду і впливу соціальних умов. У ній вищі рівні здійснюють загальну саморегуляцію поведінки, нижчі — відносно самостійні, вони забезпечують адаптацію особистості за мінливих умов [59].

У другій половині ХХ століття окреслилися дві лінії в розумінні й дослідженні соціальної установки: перша — індивідуально-психологічна, друга — соціально-психологічна. В межах першого підходу розгортаються біхевіористичні й когнітивні дослідження, у тому числі підходи М. Рокіча і М. Фішбейна. Друга лінія дослідження пов'язана передусім з інтеракціоністичною орієнтацією й характеризується дослідженням соціально-психологічних механізмів і чинників, що регулюють процес виникнення та зміни соціальних установок особистості. Вважається, що одним із перших почав досліджувати ситуативні змінні М. Рокіч, який, як відомо, виокремив два типи атитюдів: «до об'єкта» і «до ситуації». На думку М. Рокіча, людина наділена суб'єктивною цілісною системою уявлень, в якій теоретичному аналізу підлягають три найважливіші її складові: поняття «Я», цінності й атитюди. В цій системі центральне місце посідає поняття «Я». Цінність — стійке уявлення про особливий спосіб поведінки (інструментальна цінність) або ціль-стан (термінальна цінність). Безперечно, атитюди фіксують не спосіб поведінки чи стану, а уявлення про певний предмет або ситуацію. І ці уявлення описують об'єкт чи

ситуацію як істинну або хибну, оцінюють їх як бажані або небажані, добрі чи погані [35].

М. Фішбейн розглядав установку, засвоєну у процесі навчання, як схильність індивіда до реакції, стверджуючи, що поведінка людини значною мірою перебуває під контролем змінних, що відрізняються від установки індивіда стосовно конкретного об'єкта (мотиваційних, нормативних, ситуативних змінних). Замість передбачення Впливу установки на поведінку він зосередився на дослідженні впливу поведінки на установку. Тобто його модель прогнозувала не поведінку, а поведінковий намір суб'єкта щодо реалізації певного акту. Цей намір стосувався саме дії, а не об'єкта — стимулу установки. У такому розумінні установка втрачає свій соціальний зміст і перетворюється на індивідуальну поведінкову реакцію, засвоєну за схемою “стимул — реакція”. Водночас М. Фішбейн запропонував типологію атитюдів, поділивши їх на атитюди до дії та атитюди до об'єкта, вважаючи це одним з найважливіших відкриттів соціальної психології. Така класифікація, на його думку, дає змогу пояснити труднощі, які виникають при спробі змінити конкретні вчинки особистості стосовно об'єкта, впливаючи на систему її атитюдів. Нормативним чинником, який регулює дію атитюдів на реальну поведінку, він вважав вплив соціального оточення [6, 15].

Подальші дослідження виявили зв'язок між установками і тенденціями в поведінці людини. На поведінку впливає багато чинників: погода, самопочуття, взаємини з близькими людьми на конкретний момент та ін. Було з'ясовано, що формування та зміна соціальних установок може відбуватися у процесі реальної поведінки, а цілеспрямований вплив на поведінку людини зумовлює зміну її соціальних установок. Отже, попри певні суперечності в поглядах, установка зберігає в соціальній психології статус важливого поняття, адже вона задає певні механізми соціальної поведінки особистості [35, 56].

Центрованість на шлюбі – це соціальної установки, яка формується у процесі деформації розвитку ідентичності та ряду соціальних факторів і проявляється у перманентному бажанні укласти шлюб, яке є провідним мотивом діяльності (навчальної, професійної тощо).

Особистість, у якої сформована центрованість на шлюбі, можна охарактеризувати такими особливостями:

§ Демонстрація поведінки, яка, на думку юнака, сприятиме якнайшвидшому укладанню шлюбу.

§ Наявність чітких уявлень про свого майбутнього партнера (ідеального партнера), найчастіше заснована на другорядних ознаках (таких як зачіска, стиль одягу, колір очей тощо).

§ Не усвідомлення істинної мети своїх дій.

§ Відсутність планів на майбутнє (період більше п'яти років).

§ Постійне повторення дій (однотипність поведінки).

§ Симпатія до осіб протилежної статі та антипатія до осіб своєї статі (іноді прихована антипатія).

§ Надзвичайно гостре переживання ситуації невдачі.

Причинами формування центрованості на шлюбі виступають деформація розвитку ідентичності та вплив соціального середовища.

1.3.2 Центрованість на шлюбі та деформації розвитку ідентичності

Ідентичність – стан усвідомлення себе і своєї автономності, механізмом формування якої є ідентифікація, як процес емоційного, раціонального та діяльнісного самоототожнення з іншою людиною чи групою. Через ідентифікацію індивід засвоює певну систему цінностей та норм, зразки поведінки та соціальні ролі. Ідентифікація – багаторівневий та багато аспектний феномен, що обумовлює динаміку розвитку особистості.

Ідентичність – динамічна структура, її становлення відбувається протягом всього життя людини, починаючи із найперших етапів

онтогенезу. Цей розвиток нелінійний та нерівномірний, може іти як в прогресивному, так і регресивному напрямку. На поведінковому рівні ідентичність можна розглядати як процес вирішення життєво важливих проблем. Кожне прийняте рішення щодо власного самовизначення в житті буде вносити вклад в формування структури ідентичності. У різних концептуальних моделях проблема генезису ідентичності розглядається як одне із актуальних питань психології особистості.

Ідентичність являє собою інтегрований образ всіх знань про себе, що ґрунтується на минулому досвіді і включає уявлення про майбутнє. Юнак оцінює норми і ідеали, якими керуються батьки, школа, ровесники, церква, громадськість та інші джерела авторитету, “приміряє” їх до власного життя. Нездатність зробити вибір серед запропонованих зразків і моделей поведінки призводить до кризи ідентичності, що проявляється в неадекватній поведінці і негативних переживаннях, неспроможності усвідомити свій образ Я.

Є категорія молодих людей, у яких становлення ідентичності проходить із значними труднощами. Це зумовлено тим, що особистість у період ранньої юності, коли вибір ідентичності стає необхідним, реально виявляється не готовою до цього, оскільки не сформованість рефлексивних складових самосвідомості ускладнює процес становлення індивідуальної системи ціннісних орієнтацій, що призводить до аномальних ліній розвитку ідентичності. У такій ситуації молода людина не може виробити систему цілей, планів, ідеалів, завершити психологічне самовизначення.

Набуття людиною особистої ідентичності є багаторівневим процесом, що має складну структуру та складається з декількох фаз. Фази різняться як психологічним змістом ціннісно-вольового аспекту розвитку особистості, так і характером проблематики життєвих труднощів, які переживаються особистістю. Різні також і динамічні компоненти, а саме:

темп та інтенсивність переживань людини. Змінюються інтереси, уподобання, ідентифікаційні зразки, тематика проблемних ситуацій, значимість різних сфер життя (вибору професії та професійного шляху, релігійних та моральних переконань, політичних поглядів, міжособистісного спілкування, сімейних ролей), способи подолання труднощів.

Пошук соціальної та особистісної ідентичності передбачає експериментування з доступними соціальними ролями, соціальними функціями, способами спілкування, професійними орієнтаціями. При неможливості такого експериментування процес набуття ідентичності проходить більш повільно та супроводжується кризовими явищами.

Порушення становлення ідентичності має різні форми:

- дифузія ідентичності, що проявляється в інфантильній поведінці, неможливості здійснити професійне і особистісне самовизначення;
- дифузія часу пов'язана з неадекватним відчуттям часу. Людина відчуває себе водночас молодою і дуже старою;
- застій в роботі – порушення природної працездатності, захопленість непотрібними речами, нездатність виконувати відповідні для свого віку задачі;
- негативна ідентичність виражається у запереченні традиційних цінностей і ролей, слідуванні зразкам поведінки, які не схвалюються оточуючими [26].

Отже, розвиток особистості завжди є відображенням соціальної структури стосунків в зовнішньому оточенні та результатом внутрішньої самодетермінації. Виділення та усвідомлення своїх внутрішніх індивідуальних властивостей є передумовою формування стійкої та адекватної ідентичності. Уявлення про себе – це психічна система, з допомогою якої ми організуємо своє життя і зміни цих уявлень приводять до змін нашої поведінки. Основними механізмами становлення

особистісної ідентичності протягом життя людини є ідентифікація, ціннісне самовизначення, самоусвідомлення та рефлексія. Як було вже сказано вище, найактуальнішою проблема ідентичності є в юності, коли усвідомлення себе, свого місця в житті стає центральним переживанням. Саме в юності структурна організація ідентичності набуває визначеності та послідовності завдяки достатньому розвитку емоційної, вольової, когнітивної сфер особистості.

1.3.3 Центрованість на шлюбі та вплив соціального середовища

До соціальних причин формування центрованості на шлюбі можна віднести наступні: вплив соціальних стереотипів та переконань; вплив релігійних поглядів; вплив референтних осіб та повторення життєвого сценарію батьків. Розглянемо кожну з них.

Соціальний стереотип – узагальнена, спрощена і ригідна система широко розповсюджених представлень про групи людей, які пізнають, у яких кожна людина розглядається як носій тих самих наборів ведучих характеристик, приписуваних будь-якому члену даної групи безвідносно його реальних якостей; система, що має високу стійкість, найчастіше емоційно зафарбована. Як правило, групи членства є реально існуючими і задаються формальними характеристиками, такими, як національність, релігійна конфесія, стать, професійна приналежність і т.п. Найбільш поширені стереотипи про представників різних расових, національних і релігійних груп [39].

Соціальний стереотип відіграє важливу роль у формуванні оцінки людиною навколишнього світу, хоча використання його може спричинити двоякий наслідок, тому що приводить, з одного боку, до звуження пізнавального процесу, що може мати у визначених ситуаціях позитивне значення, а з іншого, - до вироблення різного роду упереджень.

Існує велика кількість типів соціальних стереотипів, одним з яких є особистісні стереотипи. До них відносяться різні переконання, пристрасті

– усе те, що (на думку людей) складає особистість, індивідуальність людини, його інтереси і широту натури.

Саме особистісні стереотипи впливають на формування центрованості на шлюбі у юнаків. Серед особистісних стереотипів можна виділити: „Жінка без чоловіка – не жінка”; „Сім'я – головне у житті людини”; „Якщо не одружитися до 25 років, то не одружишся ніколи”; „Дітей слід народжувати в сім'ї” тощо.

У сучасній науці побутують різні підходи щодо визначення основних елементів релігійної системи. Так, одні автори основними складниками релігії називають релігійні свідомість, діяльність, інститути й організації. Другі переконані, що до релігії передусім належать доктрина, міф, естетичні цінності, ритуали й інші форми культової практики. Треті, яких більшість, виокремлюють релігійну свідомість (релігійні погляди та уявлення), релігійний культ, релігійні організації. Їх погляди ми й поділяємо, вважаючи, що такий поділ є найоптимальнішим. Кожен із названих складників релігії є динамічним і поліфункціональним, і, у свою чергу, структурується [20].

Релігійна свідомість — система (сукупність) релігійних ідей, понять, принципів, міркувань, аргументів, концепцій, сенсом яких є здебільшого віра у надприродне.

Релігійна свідомість має два рівні: теоретичний (концептуальний) і буденний.

Буденний рівень релігійної свідомості охоплює сукупність понять, уявлень, стереотипів, настроїв, почуттів, звичок і традицій, пов'язаних із вірою в надприродне. Їх зміст безпосередньо відображає умови життя людей. [47].

Юнак з сформованим релігійним світоглядом сприймає релігійні догми буквально й намагається їх впровадити в життя, якомога ближче до свого розуміння. Впровадження таких догм як: святенність та

недоторканість шлюбу, вірність шлюбним обітницям, заборона сексуальних стосунків до шлюбу, моногамність та ін., - може спричинити формування непереборного бажання укласти шлюб, що є з ознакою центрованості на шлюбі [16].

Референтними особами називають осіб, які мають міцні емоційні, соціальні, моральні та інші зв'язки з досліджуваною особою та на думку яких досліджуваний орієнтується при здійсненні життєвих виборів.

У випадку, коли референтна особа є центрованою на шлюбі, то й у досліджуваного буде спостерігатися центрованість на шлюбі.

В дитинстві кожен з нас пише свій власний *життєвий сценарій*. Сценарій є результатом рішення, яке дитина приймає, вибираючи між своїми потребами та настановами, які вона отримує у сімейному колі. Основний сюжет сценарію, ми пишемо в ранньому дитинстві, до того як починаємо говорити [32].

Діти схильні повторювати життєвий сценарій своїх батьків, здебільшого відбувається незначна адаптація батьківського сценарію до умов сьогодення. Таким чином ми можемо говорити про сімейний сценарій. Сімейний сценарій містить поведінкові та емоційні реакції, стильові характеристики, особливості світосприймання та інші параметри типові для всієї родини [49].

Тобто, центрованість на шлюбі буде проявлятися в життєвому сценарії юнаків, які в свою чергу були скопійовані з життєвих сценаріїв їх батьків.

РОЗДІЛ II. МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ЦЕНТРОВАНОСТІ НА ШЛЮБІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІСІ

2.1 Особливості дослідження психологічних причин центрованості на шлюбі у осіб юнацького віку

2.1.1 Загальна схема дослідження

Центрованість на шлюбі – це різновид соціальної установки, що детермінується деформацією розвитку ідентичності та впливом соціального середовища. Деформація розвитку ідентичності можлива в чотирьох формах: дифузія ідентичності, застій у роботі, негативна ідентичність, дифузія часу. Вплив соціального середовища, в свою чергу, також об'єднує декілька факторів, а саме вплив соціальних стереотипів, вплив релігійних поглядів, повторення життєвого сценарію батьків та вплив референтних осіб.

Так, як на процес формування центрованості на шлюбі впливають багато факторів, які мають складну структуру та взаємодіють між собою, наше дослідження буде відбуватися в декілька етапів.

Таблиця 2.1

Етапи проведення дослідження психологічних чинників центрованості на шлюбі у осіб юнацького віку

Етап	Завдання	Методи діагностики
підготовчий	Проведення попереднього дослідження з метою полегшення подальшої діагностики наявності центрованості на шлюбі у досліджуваних	§ бесіда; § метод експертних оцінок.
	дослідження особливостей семантичного значення слів „шлюб”, сім'я” та ідеальний	§ асоціативний експеримент; § шкалювання

	партнер” особами юнацького віку з наявністю центрованості на шлюбі та з відсутністю центрованості	мотивів вступу у шлюб.
статистичний	встановити кількісне співвідношення між юнаками з центрованістю на шлюбі та юнаками без центрованості на шлюбі	§ асоціативний експеримент; § шкалювання мотивів вступу у шлюб.
діагностичний	Дослідження причин формування центрованості на шлюбі	§ анкета для дослідження релігійних поглядів та переконань О.В.Мазяра – Н.Д.Горбової; § багатомірний опитувальник дослідження самовідношень Р.С. Пантелеева; § вправа „Герой чи героїня”; § вправа „Казка чи байка”; § бесіда.
аналітичний	аналіз, отриманих в ході проведеного дослідження, результатів	методи математичного аналізу.

На *підготовчому етапі* було досліджено 20 осіб юнацького віку. У десяти з досліджуваних було діагностовано центрованість на шлюбі, у десяти було діагностовано відсутність центрованості на шлюбі.

Дослідження проводилось при допомозі методу бесіди та методу експертних оцінок [60]. Дослідник проводив з досліджуваним бесіду у вільній формі на теми „Плани на майбутні десять років”, „Ставлення до інституту сім'ї та шлюбу”, що записувалась на диктофон, зі згоди досліджуваного. Після чого група експертів у складі чотирьох осіб прослуховувала запис та, орієнтуючись на характеристики осіб центрованих на шлюбі, визначала наявність чи відсутність центрованості на шлюбі у досліджуваного.

В ході дослідження було виявлено, що у юнаків з центрованістю на шлюбі відмінні уявлення про сім'ю, шлюб та ідеального партнера. Також діагностовано відмінність у визначенні вагомих причин вступу у шлюб.

Орієнтуючись на вищезазначене, нами було прийнято рішення, що методом діагностики центрованості на шлюбі у осіб юнацького віку, на ряду з діагностичною бесідою, виступає асоціативний експеримент [38] з словами стимулами „шлюб”, „сім'я”, „ідеальний партнер” (ідеальний чоловік / жінка) та шкалювання [25] основних мотивів вступу у шлюб („любов і секс”, „спільні погляди та інтереси”, „почуття самотності”, „почуття обов'язку, провини”, „втеча від батьків”, „дотримання традицій”, „престиж, пошук матеріальних благ”, „випадковість”, „інші мотиви”).

На *статистичному етапі* було проведено дослідження з використанням методів асоціативного експерименту та шкалювання основних мотивів вступу у шлюб.

Мета дослідження - встановити кількісне співвідношення між юнаками з центрованістю на шлюбі та юнаками без центрованості на шлюбі.

У дослідженні взяли участь 119 осіб юнацького віку. З них 76 дівчат та 43 юнака, 84 здобувають вищу освіту, 17 здобувають середньо-спеціальну освіту, 18 працюють та мають лише середню освіту.

На *діагностичному етапі* було проведено дослідження з метою виявлення чинників, що впливають на формування центрованості на шлюбі у юнаків. В дослідженні брало участь 25 осіб юнацького віку (20 дівчат та 5 юнаків).

При дослідженні були використані наступні методи:

- анкета для дослідження релігійних поглядів та переконань О.В. Мазяра – Н.Д. Горбової [17] (з метою дослідження впливу релігійних поглядів та переконань на досліджуваних);
- багатомірний опитувальник дослідження само відношень Р.С. Пантелеева [36] ;
- вправа „Герой чи героїня” та вправа „Казка чи байка” [45, 26] (для дослідження життєвих сценаріїв);
- бесіда [60] (для дослідження соціальних стереотипів та переконань, впливу референтних осіб).

На етапі аналізу ми користувалися методами математичного аналізу, а саме:

- § t-критерій Стюдента для незалежних вибірок;
- § факторний аналіз.

2.2 Методи дослідження психологічних причин центрованості на шлюбі у осіб юнацького віку

В ході нашого дослідження було використано вісім методів збору даних, а саме: бесіду, метод експертних оцінок, асоціативний експеримент, шкалювання мотивів вступу у шлюб, анкета Мазяра-Горбової, багатомірний опитувальник дослідження самоствалення Р.С. Пантелеева, вправа „Герой чи героїня” та вправа „Казка чи байка”. Специфіку використання яких в дослідженні психологічних причин центрованості на шлюбі у осіб юнацького віку ми опишемо в даному підрозділі.

Метод експертних оцінок. В дослідженні психологічних чинників формування центрованості на шлюбі було використано очну процедуру. При якій експерти прослуховували аудіо запис бесіди дослідника та досліджуваного та, на основі розроблених критеріїв (що представлені вище, пункт 1.3.1), робили висновок про наявність чи відсутність у досліджуваного центрованості на шлюбі.

Асоціативний експеримент. В дослідженні було використано вільний асоціативний експеримент. Словами-стимулами виступали: шлюб, сім'я, ідеальний партнер.

Шкалювання мотивів вступу у шлюб. Вітчизняними вченими (А.М. Швець, Е.А. Могилевкін, Е.Ю. Каргапова [54]) було виділено дев'ять основних мотивів юнаків вступу у шлюб. До них належать: любов і секс; спільні погляди та інтереси; почуття самотності; почуття обов'язку, провини; втеча від батьків; дотримання традицій; престиж, пошук матеріальних благ; випадковість; інші мотиви.

Досліджуваним була дана наступна інструкція: „Розташуйте наведені нижче мотиви вступу в шлюб в порядку їх вагомості. Чим вагоміший, на вашу думку, є мотив, тим більший ранг він отримує. Два мотиви не можуть мати один і той самий ранг” та перераховані вище мотиви вступу у шлюб.

Анкета О.В. Мазяра – Н.Д. Горбової розроблена на базі Житомирського державного університету імені І. Франка для дослідження рівня впливу релігійних поглядів та переконань. Складається з 10 запитань: два з них відкриті, до решти пропонуються по три варіанти відповідей.

Багатомірний опитувальник дослідження самовідношень Р.С. Пантелеєва містить дев'ять шкал: „внутрішня чесність”, „самовпевненість”, „самокерівництво”, „дзеркальне Я”, „самооцінка”, „самоприйняття”, „самоприв'язаність”, „внутрішній конфлікт”, „самозвинувачення”, – та складається зі 110 запитань на які потрібно відповісти „так” чи „ні”. Методика дозволяє дослідити значимі для особистості компоненти образу „Я”, такі як поведінка, уявлення про себе, оцінка та очікування від себе, спрямованість особистості, принципи побудови стосунків з близькими тощо.

Вправи „Герой чи героїня” та „Казка чи байка” розроблені Еріком Берном та широко застосовується в транзактному аналізі.

Вправа „Герой чи героїня” пропонує досліджуваному описати свого улюбленого героя, чи героїню. Під час аналізу розповіді досліджуваного про улюбленого героя слід спиратися на наступні моменти: „Хто він?” (чи має ім'я, це вже існуючий персонаж, чи реальна особа, чи повністю вигаданий досліджуваним, розповідь про звичне життя героя); „Чим він займається?” (чому саме цей герой є улюблений та чому даний персонаж є героєм); „Якій він?” (опис зовнішніх рис, звичок тощо); „До чого прагне?” (очікування та спрямованості, мотивацію вчинків тощо)

Під час проведення вправи „Казка чи байка” досліджуваному пропонується описати свою улюблену казку, байку, міф та ін. Виділяються наступні моменти: назва, основні герої, сюжет, кінцівка, яке може бути продовження, найулюбленіше місце.

РОЗДІЛ III. ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИЧИНИ ЦЕНТРОВАНОСТІ НА ШЛЮБІ В ОСІБ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

3.1 Особливості прояву центрованості на шлюбі у осіб юнацького віку

Проведене нами дослідження поширеності центрованості свідчить про те, що кожен третій юнак має центрованість на шлюбі (центрованість на шлюбі було виявлено у 41 з 119 досліджуваних, це складає 34%). Також було встановлено, що на формування центрованості на шлюбі не впливають ані статеві, ані професійні, ані релігійні, ані інші відмінності (для підтвердження наших висновків було використано t-критерій Стюдента як метод математичного аналізу даних – додаток А).

В ході проведення дослідження було виявлено, що методами діагностики центрованості на шлюбі, на ряду з бесідою, виступають асоціативний експеримент зі словами стимулами „шлюб”, „сім’я”, „ідеальний партнер” та шкалювання основних мотивів вступу у шлюб.

У досліджуваних центрованих на шлюбі поняття „шлюб” зводиться до описання шлюбної церемонії або вінчання; при описі присутня велика кількість позитивних деталей (радість, свято тощо). Натомість поняття „сім’я” є мало сформованим; досліджувані дають дві – три характеристики, здебільшого соціально обумовлені. Створений образ ідеального партнера є достатньо чітким хоча й базується на другорядних ознаках (зовнішності, стилю одягу, іноді професії); відсутнє уявлення про внутрішній світ ідеального партнера.

У досліджуваних, з відсутньою центрованістю на шлюбі, спостерігається дещо інша картина. Вони мають чітке уявлення про сім’ю та про ідеального партнера, проте досить нечітке уявлення про шлюб. Сім’я асоціюється з затишком і підтримкою, при характеристиці часто використовуються функції сім’ї. Шлюб в більшості випадків розуміється як частинна поняття „сім’я”; характеризується невеликою кількістю нейтрально або негативно забарвлених характеристик. Створений образ

ідеального партнера детермінований бажаними якостями особистості та здібностями (наприклад, добрий, турботливий, розумний, щоб вмів готувати).

Виокремилися певні відмінності у мотивації вступу до шлюбу. У досліджуваних без центрованості на шлюбі домінують два мотиви: „любов та секс” та „спільність поглядів та інтересів”. У юнаків з центрованістю на шлюбі домінують інші мотиви, а саме: „престиж, пошук матеріальних благ”, „дотримання традицій”, „втеча від батьків” та „інші мотиви” (більшість відносить до „інших мотивів” такий мотив як випадковість).

Особистості центровану на шлюбі можна охарактеризувати при допомозі наступних особливостей:

§ Демонстрація поведінки, яка, на думку юнака, сприятиме якнайшвидшому укладанню шлюбу.

§ Наявність чітких уявлень про свого майбутнього партнера (ідеального партнера), найчастіше заснована на другорядних ознаках (таких як зачіска, стиль одягу, колір очей тощо).

§ Не усвідомлення істинної мети своїх дій.

§ Відсутність планів на майбутнє (період більше п’яти років).

§ Постійне повторення дій (однотипність поведінки).

§ Симпатія до осіб протилежної статі та антипатія до осіб своєї статі (іноді прихована антипатія).

§ Надзвичайно гостре переживання ситуації невдачі.

§ Надання переваги моногамним стосункам з представниками протилежної статі. Засудження полігамних стосунків (особи з центрованістю на шлюбі ніколи не мають стосунків більше ніж з одним партнером за один проміжок часу).

§ Постійне перебування у ситуації налагодження стосунків з ймовірним партнером для укладення шлюбу (у юнаків центрованих на шлюбі надзвичайно малі проміжки часу між стосунками з партнерами, так

середній проміжок часу між розривом одних стосунків та початком інших в середньому від 1 до 3 діб).

§ Засудження інтимних відносин між партнерами однієї статі.

§ Знижена самооцінка. Неспроможність самостійно приймати рішення.

§ Здійснення професійного вибору без врахування своїх нахилів та інтересів. Неможливість пояснення причин здійсненого професійного вибору (зазвичай обирається той ВУЗ для навчання чи місце роботи де є велика ймовірність зустрічі з майбутнім партнером для укладення шлюбу).

В ході проведеного дослідження було встановлено наявність відмінностей у підході юнаків центрованих на шлюбі до вибору партнерів. На нашу думку, виявлені відмінності можна покласти у основу класифікації, за критерієм „вибір партнера” (рис. 3.1).

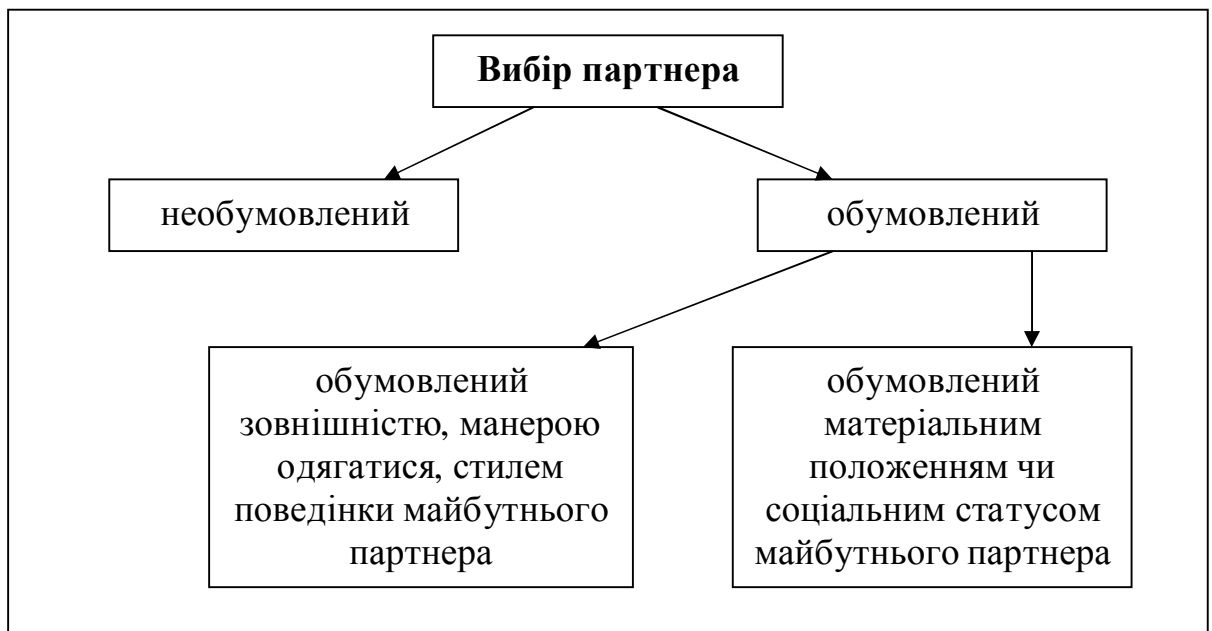

Рис. 3.1. Класифікація центрованих на шлюбі осіб юнацького віку за критерієм вибір партнера.

Про необумовлений вибір партнера може йтися у випадках, коли особа не може пояснити причини вибору того чи іншого партнера. У більшості випадків вибір партнера був зроблений випадково. Велика

кількість юнаків даної групи намагається виправдати зроблений вибір партнера спираючись на народні та релігійні прикмети.

У решті випадків ми можемо говорити про обумовлений вибір партнера. Вибір партнера може бути обумовлений двома чинниками:

- Зовнішніми атрибутами (рисами обличчя, стилем одягу, мімікою та ін.). У осіб, що при виборі партнера провідну роль надають зовнішнім ознакам, можна прослідкувати певні особливості. По-перше, вони обмежують коло спілкування з протилежною статтю лише певною групою людей (тими, у яких виражені актуальні для них зовнішні атрибути). По-друге, при можливості вони використовують ті ж зовнішні атрибути, що шукають у партнера (наприклад, стиль одягу, манеру поведінки тощо).

- Соціальним статусом та матеріальним положенням. Юнаків даної групи, намагаються налагодити стосунки з партнером, що має вищий за їх власний статус чи матеріальне положення. В деяких випадках, вони як значимі виділяють певні зовнішні атрибути (здебільшого зріст та фігуру).

Нами було помічено, що у всіх досліджуваних чоловічої статі було виявлено схильність до обумовленого матеріальним положенням чи соціальним статусом вибору партнерів, в той час як у досліджуваних дівчат було виявлено всі три типи вибору партнерів (приблизно у однаковій кількості).

3.2 Деформація розвитку ідентичності та вплив соціального середовища як психологічні причини центрованості на шлюбі у осіб юнацького віку

3.2.1 Деформація розвитку ідентичності як психологічна причина центрованості на шлюбі у осіб юнацького віку

В ході проведеного дослідження було встановлено, що на формування центрованості на шлюбі у юнацькому віці впливає деформація розвитку ідентичності. Актуальними для даної групи досліджуваних є лише три з чотирьох форм деформації розвитку ідентичності, а саме: дифузія ідентичності, дифузія часу та негативна ідентичність.

У всіх досліджуваних було виявлено такі форми деформації розвитку ідентичності як дифузія ідентичності та дифузія часу. Це свідчить про те, що всі досліджувані мають проблеми з формуванням адекватної самооцінки та образу „Я”. Ознаками чого є інфантильність, несамостійність у прийнятті рішень, неможливість чітко себе охарактеризувати тощо.

У 4 осіб було виявлено деформацію розвитку ідентичності у формі „негативна ідентичність”. До того ж у досліджуваних з негативною ідентичністю дещо знижені кількісні показники, у порівнянні з рештою досліджуваних, показники діагностовано по таким формам деформації ідентичності, як дифузія ідентичності та дифузія часу.

У жодного з 25 досліджуваних не було виявлено такої форми деформації ідентичності як „застій у роботі”. Це може бути пов’язано з специфікою провідної діяльності в юнацькому віці (а саме учбово-професійною діяльністю [21; 23] та налагодженням соціальних контактів [27]), яка в даному контексті виступає й як механізм досягнення бажаної цілі. Тому у інші вікові періоди деформація розвитку ідентичності цілком може проявлятися у формі застою у роботі.

Слід зазначити, що лише двоє з двадцяти п'яти досліджуваних обрали професію, що на їх думку відповідає їх здібностям та вподобанням. Решта при виборі професії послуговувалась іншими критеріями вибору (думка батьків та рідних, можливість завести корисні знайомства, можливість подальшого працевлаштування та ін.). Що в подальшому може призвести до формування застою у роботі.

3.2.2 Вплив соціального середовища як психологічна причина центрованості на шлюбі у осіб юнацького віку

В ході проведеного дослідження було встановлено, що на формування центрованості на шлюбі у юнацькому віці має сильний вплив соціальне середовище у якому перебуває людина. До впливу соціального середовища в свою чергу відносяться такі фактори, як вплив соціальних стереотипів та переконань, вплив релігійних переконань, вплив референтних осіб та повторення життєвого сценарію батьків.

Найбільш визначальним з вище перерахованих факторів впливу соціального середовища є вплив життєвого сценарію батьків – більшість досліджуваних повторюють життєвий сценарій своїх батьків, який спрямований на якнайшвидше укладення шлюбу; решта, навпаки, протиставляє свій життєвий сценарій сценарію батьків.

Як вище зазначалося, для дослідження життєвого сценарію використовувалися вправи „Герой чи героїня” (надалі вправа 1) та „Казка чи байка” (надалі вправа 2). Аналізуючи дані, отримані в ході проведення дослідження, ми виділили певні закономірності.

По-перше, досліджувані при виконанні вправи 1 досліджувані завжди виділяли героя протилежної статі (дівчата – чоловічої, хлопці – жіночої).

По-друге, лише 1 досліджуваний наділив героя з вправи 1 надзвичайними здібностями (герой – чоловік, що вміє читати думки інших чоловіків), решта досліджуваних прописувала своїм героям практичні

якості та детально зупинялася на зовнішньому вигляді. В цілому образ героя чи героїні, який створювали досліджувані майже повністю співпадав з образом ідеального партнера, який характеризували досліджувані раніше.

По-третє, при виконанні вправи 2 92% досліджуваних описували казку попелюшка, дещо змінюючи мотивацію вчинків персонажів. Решта 10% досліджуваних описували українські народні казки, також змінюючи мотивацію вчинків персонажі. Так в розповідях досліджуваних зазначене: „Попелюшка поїхала на бал, щоб зустріти принца за якого виходила заміж...”; „... Мачуха готувала Попелюшку до майбутнього життя з принцом, який був дуже вимогливим, тому вона змушувала її багато працювати...”; „... Так як Попелюшка любила чистоту й охайність, а принц був неряхою, Попелюшка з ним розлучилася й почала шукати собі іншого принца, щоб одружитися...”; „...Оленка-Зміючка хотіла одружитися з Івасиком-Телесиком тому його вкрала. А він не хотів тому вдав з себе маленького хлопчика...” та інші.

По-четверте, майже всі досліджувані (84%) описуючи казку, розповідали про розлучення невдовзі після укладання шлюбу.

Окрім цього, нами було помічено, що такі фактори впливу соціального середовища, як соціальні стереотипи та переконання, вплив референтних осіб та релігійні переконання, виступають чинниками формування центрованості на шлюбі лише у випадку одночасного впливу. Фактично стереотипи та переконання, як соціальні так і релігійні, у великій мірі формуються під впливом референтних осіб, а в подальшому ступінь впливу референтних осіб визначається сформованими у людини стереотипами та переконаннями. До того ж в ході дослідження було встановлено, що вплив вищезазначених факторів може носити як негативний, так і позитивний характер. Тобто, центрованість на шлюбі може формуватися як під впливом референтних осіб, соціальних та релігійних переконань, так і як протидія думці оточуючих.

3.2.3 Взаємозв'язок деформації розвитку ідентичності та впливу соціального середовища як факторів формування центрованості на шлюбі у осіб юнацького віку

В ході проведення аналізу отриманих даних виникла необхідність у використанні методів математичного аналізу. Тому з метою кількісного підтвердження отриманих даних та їх графічного представлення ми використали факторний аналіз (додаток Б).

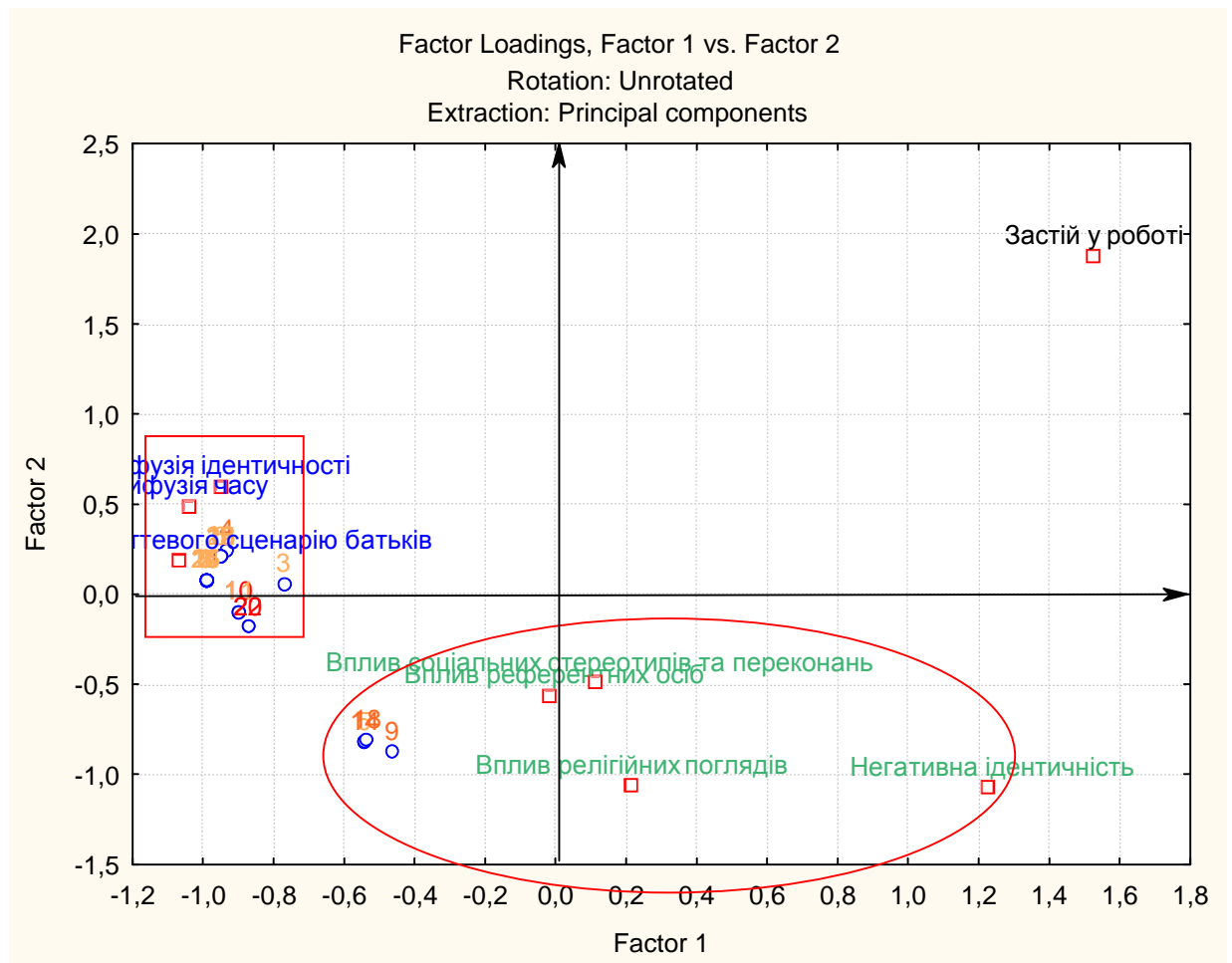

Рис. 3.2. Факторно-семантичне поле психологічних чинників формування центрованості на шлюбі в юнацькому віці

В результаті проведеного аналізу було виявлено, що значимими є два фактори, що описують 92,99% дисперсії. Перший фактор описує 80,13% дисперсії, другий – 12,86% дисперсії.

Спираючись на отримані результати, ми можемо розподілити досліджуваних та чинники формування центрованості на шлюбі дві групи.

До першої групи увійшли такі чинники, як дифузія ідентичності, дифузія часу, повторення життєвого сценарію батьків та ті досліджувані, на яких впливають виключно ці три чинники. Дану групу можна назвати універсальною, бо вищезазначені чинники однаково впливають на всіх досліджуваних.

До другої групи увійшли такі чинники як вплив референтних осіб, соціальні стереотипи, релігійні погляди, негативна ідентичність та досліджувані, на яких, окрім повторення життєвого сценарію батьків, дифузії ідентичності та дифузії часу, впливають й чотири перераховані вище фактори.

Форма деформації ідентичності „застій у роботі” не була виявлена в жодного досліджуваного, тому ми можемо побачити на рис. 3.2, що дана форма протиставляється решті чинників, що впливають на формування центрованості на шлюбі.

Підсумовуючи все вищесказане, ми можемо стверджувати, що процес формування центрованості на шлюбі є складним процесом на якій впливає велика кількість чинників. До чинників формування центрованості на шлюбі належать деформація розвитку ідентичності та вплив соціального середовища.

В ході проведеного дослідження було виявлено, що три форми деформації ідентичності (дифузія ідентичності, дифузія часу та негативна ідентичність) є актуальними для формування центрованості на шлюбі. До того ж у всіх досліджуваних виявлено одночасно і дифузію ідентичності, і дифузію часу, що на думку Дж. Марсія [62] є надзвичайно рідкісним явищем.

Актуальні для формування центрованості на шлюбі форми деформації ідентичності можна розділити на дві групи. До першої групи увійшли ті форми, що притаманні всім особам юнацького віку з центрованістю на шлюбі. А саме: дифузія часу та дифузія ідентичності. До

другої групи увійшла лише одна форма ідентичності – негативна ідентичність, яка притаманна лише невеликій групі центрованих на шлюбі осіб юнацького віку.

В свою чергу вплив соціального середовища обумовлюється чотирма факторами (впливом життєвого сценарію, соціальними стереотипами, релігійними переконаннями та впливом референтних осіб). Фактор „вплив життєвого сценарію” було виявлено у всіх досліджуваних, в той час як фактори „соціальні стереотипи і переконання”, „вплив референтних осіб”, та „релігійні переконання” впливають лише на невелику частину досліджуваних.

Також було виявлено взаємозв'язок між деформацією розвитку ідентичності та впливом соціального середовища, який обумовлює особливості формування та прояву центрованості на шлюбі у юнацькому віці.

Підсумовуючи все вищезазначене ми можемо зробити наступні висновки:

1. Існують два психологічні чинники формування центрованості на шлюбі: деформація розвитку ідентичності та вплив соціального середовища.

2. Центрованість на шлюбі формується під впливом обох чинників одночасно.

3. Існує три моделі засвоєння поведінкових реакцій, що проявляються у центрованості на шлюбі:

- Юнак повторює життєвий сценарій своїх батьків, що в свою чергу підкріплюється деформацією розвитку ідентичності (що проявляється у формах дифузії часу та дифузії ідентичності). Дана модель є характерною для більшості центрованих на шлюбі юнаків.

- Юнаки повторюють життєвий сценарій батьків, що був ними дещо видозмінений під впливом деформації розвитку ідентичності (що

проявляється у формах дифузії часу та дифузії ідентичності), впливом референтних осіб, соціальних стереотипів та переконань, релігійних переконань.

- Закріпленню центрованості на шлюбі сприяє деформація розвитку ідентичності (що проявляється у формі негативна ідентичність) та неприйняття соціальних норм та правил. Фактично при використанні даної моделі особа будує життєвий сценарій протилежний життєвому сценарію батьків, що на думку Й. Стюарт та В. Джойнс [45,46] є надзвичайно рідкісним явищем. Дана модель була виявлена у осіб з сімей з прибутком вище середнього, або з неповних сімей.

4. У більшості досліджуваних було виявлено глибокі внутрішні нерозв'язані конфлікти. Які, на думку ряду вчених [62,63], в свою чергу в подальшому можуть стати причиною серйозних психічних розладів чи призвести до суїцидальних спроб.

ПІДСУМКИ

В дипломній роботі було досліджено проблему формування центрованості на шлюбі в юнацькому віці. Аналіз результатів проведеного дослідження дає підстави до таких висновків.

1. Теоретичний аналіз проблеми формування еґо-ідентичності та емпіричний аналіз особливостей ставлення до шлюбу в юнацькому віці дав підстави для розуміння центрованості на шлюбі як соціальної установки, яка формується у процесі деформації розвитку ідентичності та ряду соціальних факторів і проявляється у перманентному бажанні укласти шлюб, яке є провідним мотивом діяльності (навчальної, професійної тощо).

2. Результати дослідження показують, що центрованість на шлюбі має 12 ознак:

§ Демонстрація поведінки, яка, на думку юнака, сприятиме якнайшвидшому укладанню шлюбу.

§ Наявність чітких уявлень про свого майбутнього партнера (ідеального партнера), найчастіше заснована на другорядних ознаках (таких як зачіска, стиль одягу, колір очей тощо).

§ Не усвідомлення істинної мети своїх дій.

§ Відсутність планів на майбутнє (період більше п'яти років).

§ Постійне повторення дій (однотипність поведінки).

§ Симпатія до осіб протилежної статі та антипатія до осіб своєї статі (іноді прихована антипатія).

§ Надзвичайно гостре переживання ситуації невдачі.

§ Надання переваги моногамним стосункам з представниками протилежної статі. Засудження полігамних стосунків (особи з центрованістю на шлюбі ніколи не мають стосунків більше ніж з одним партнером за один проміжок часу).

§ Постійне перебування у ситуації налагодження стосунків з ймовірним партнером для укладення шлюбу (у юнаків центрованих на шлюбі надзвичайно малі проміжки часу між стосунками з партнерами, так середній проміжок часу між розривом одних стосунків та початком інших в середньому від 1 до 3 діб).

§ Засудження інтимних відносин між партнерами однієї статі.

§ Знижена самооцінка. Неспроможність самотійно приймати рішення.

§ Здійснення професійного вибору без врахування своїх нахилів та інтересів. Неможливість пояснення причин здійсненого професійного вибору (зазвичай обирається той ВУЗ для навчання чи місце роботи де є велика ймовірність зустрічі з майбутнім партнером для укладення шлюбу).

3. Психологічними чинниками формування центрованості на шлюбі виступають деформація розвитку ідентичності та вплив соціального середовища. Деформація розвитку ідентичності представлена у трьох формах: дифузія ідентичності та дифузія часу чи негативна ідентичність. Вплив соціального середовища обумовлюється наступними чинниками: повторенням життєвого сценарію батьків, соціальними стереотипами та переконаннями, впливом референтних осіб та релігійними переконаннями. В ході проведеного математичного аналізу було виявлено наявність взаємозв'язку між деформацією ідентичності та впливом соціального середовища, що свідчить про значимість одночасного впливу обох чинників на процес формування центрованості на шлюбі.

В залежності від впливу чинників ми можемо умовно розділити юнаків з центрованістю на шлюбі на три групи. Перша – загальна, для якої важливим чинником є повторення життєвого сценарію батьків та наявні дифузія ідентичності та дифузія часу. Вона є найбільшою за об'ємом. Друга – спеціальна. Для представників другої групи характерними є, окрім дифузії ідентичності і часу та повторення життєвого сценарію батьків,

вплив соціальних стереотипів та переконань, вплив референтних осіб та вплив релігійних поглядів. Третя – з ознаками негативізму. Для представників третьої групи є характерним вплив референтних осіб, соціальних стереотипів та переконань, релігійних переконань й негативна ідентичність.

Також в рамках роботи, було проведено дослідження поширеності центрованості на шлюбі серед осіб юнацького віку. в ході якого було встановлено, що у 34% з опитаних 119 осіб наявна центрованість на шлюбі. Окрім цього була розроблена класифікація центрованих на шлюбі осіб, що розроблена на основі критерію „вибір партнера” й виділяє три типи центрованих на шлюбі юнаків: у яких вибір партнера необумовлений, у яких вибір партнера обумовлений зовнішніми атрибутами, у яких вибір обумовлений соціальним статусом та матеріальним станом партнера.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. Подальше вивчення проблеми можливе в таких напрямках:

§ дослідження феномену центрованості на шлюбі в різних вікових періодах;

§ дослідження особистості людини центрованої на шлюбі;

§ дослідження всієї сукупності чинників, що впливають на формування центрованості на шлюбі;

§ створення типології центрованості на шлюбі;

§ створення корекційних та розвивальних програм та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева А.В. Идентичность: особенности становления в юношеском возрасте // Журнал практического психолога. – 1999. – №1. – С. 6 – 10.
2. Амосов А.Г., Ковальчук М.А. О соотношении понятий установки в общей и социальной психологии // Теоретические и методологические проблемы социальной психологии. – М., 1977. – С. 30 – 45.
3. Ананьев Б.Г. К постановке проблемы развития детского самопознания. – Изв. АПН РСФСР. – Вып. 18. – М., 1948. – С. 101 – 124.
4. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – Л., 1968. – 339 с.
5. Андреева Т.В. Семейная психология: Учеб. Пособие. – СПб.: Речь, 2004. – 244 с.
6. Андреева Г.М. Социальная психология. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 340 с.
7. Божович Л.И. Этапы формирования личности в онтогенезе // Вопросы психологии. – 1979. – №4. – С. 23 – 24.
8. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – М., 1968. – 464 с.
9. Большой психологический словарь / Сост. Мещеряков Б., Зинченко В. – М.: Олма-пресс, 2004. – 666 с.
10. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї: курс лекцій. – К.: МАУП, 2001. – 96 с.
11. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Волинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
12. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.К. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
13. В Європі тепер одружуються після 30-ти. – <http://www.newsru.ua> (24 жовтень 2007 р.)
14. Головин С.Ю. Словарь практического психолога. – Мн.: Харвест, 1998. – 800 с.

15. Девис Дж. Социальная установка // Американская социология. Перспективы. Проблемы. Методы. Пер. с англ. – М., 1972. – С. 14 – 24.
16. Джеймс У. Многообразие религиозного опыта. — СПб., 1993. – 201 с.
17. Дослідження особливостей фрустраційних реакцій осіб з релігійним світоглядом: Бакалаврська робота з психології: 25.06.2008 / Н.Д. Горбова / Житомирський державний університет імені Івана Франка. – Житомир, 2008. – 50 ст.
18. Эйдемиллер Э.Г. Методы семейной диагностики и психотерапии. Методическое пособие. – М.: «Форум», 1996. – 48 с.
19. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкий В.В. Семейная психотерапия. – СПб.: «Медицина», 1990. – 192 с.
20. Элиаде М. История веры и религиозных идей. — М., 2001. – 247 с.
21. Эльконин Д.Б. К проблеме периодизации психического развития // Вопросы психологи. – 1971. – № 4. – С. 6. – 20.
22. Эриксон Э. Идентичность: Юность и кризис / Под ред. А.В. Толстых. – М., 1996. – 344 с.
23. Заброцький М.М. Основи вікової психології. Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 112 с.
24. Кириленко М., Яценко А. Вступление в брак: мотивация и прогнозы // Зеркало недели. – 2004. – №37 (512).
25. Климчук В.О. Багатомірне шкалювання: використання у психологічних дослідженнях // Практична психологія та соціальна робота – 2007. – №6. – С. 17 – 21.
26. Кон И.С. Психология ранней юности. – М.: Просвещение, 1989. – 254 с.
27. Кон И. С. Психология юношеского возраста. – М., 1979. – 175 с.
28. Крейг Г. Психология развития. – СПб.: Питер, 2002. – 992 с.
29. Лабина Т.А. Пробный брак как форма добрых отношений студентов – <http://psf.msu.ru>. (14 апреля 2005 г.)
30. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М., 1975. – 304 с.

31. Ліфанова Н.В. Психологія особистості. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 308 с.
32. Малкина-Пых И.Г. Справочник практического психолога. – М.: Эксмо, 2006. – 784 с.
33. Мачинский В.В. До проблеми ідентифікації особистості // Практична психологія та соціальна педагогіка. – 2000. – №7. – С. 28 – 30.
34. Оишмн Я.Я. Самопознание личности. – М., 1983. – 108 с.
35. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: навч. посібник для вузів. – К.: Академвидав, 2005. – 448 с.
36. Пантелеев С.Р. Методика исследования самоотношения. – М., 1993. – 23 с.
37. Педагогіка / Під ред. А.М. Алексюка. – К.: Вища школа, 1985. – 355 с.
38. Петренко В.Ф. Психосемантика сознания. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – 207 с.
39. Психологический словарь / Под ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – М., 1990. – 431 с.
40. Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст: Проблемы становления личности. – М.: Мир., 1994. – 320 с.
41. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 2000. – 549 с.
42. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: навч. посіб. – К.: Академвидав, 2005. – 360 с.
43. Соціальна педагогіка. Навчальний посібник. – К., 2000. – 259 с.
44. Спиркин А.Г. Сознание и самопознание. – М., 1972. – 304 с.
45. Стюарт Й., Джойнс В. Жизненный сценарий: как мы пишем историю своей жизни. - Русский перевод В. Данченко. – М., 1987. – 74с.
46. Стюарт Й., Джойнс В. Современный транзактный анализ. – СПб.: Социально-психологический центр, 1996. – 105 с.

- 47.Суятінова Л.О. Вплив релігії на процес соціалізації особистості / Людмила Суятінова// Соціальна психологія. – 2006. – №1. – С. 85 – 94.
- 48.Узнадзе Д.Н. Психологические исследования. – М.: Наука, 1966. – 410 с.
- 49.Устимович А. Наслідування батьківських сценаріїв у подружньому житті // Гендерна проблематика соціокультурної сфери: Збірник студентських наукових робіт / За заг. ред. О.Л. Остапчук. – Житомир, 2008. – С. 363 – 371.
- 50.Ушинський К.Д. Рідне слово: Книга для Навчаючих. – твори в 6-ти томах. – Т. 2. – М., 1985. – 406 с.
- 51.Фон Франц М.-Л. Психологія Казки. Тлумачення чарівних казок. / Наукова редакція В.В. Зеленського. – Спб.: БСК, 1998. – 360 с.
- 52.Формирование личности в переходной период от подростковому к юношескому возрасту / Под ред. И.В. Дубравиной. – М., 1983. – 303 с.
- 53.Чеснокова И.И. Проблема самопознания в психологии. – М., 1977. – 108 с.
- 54.Швец А.М., Могилевкин Е.А., Каргаполова Е.Ю. Мотивация вступления в брак и ее влияние на кризис будущей семьи // Вопросы психологии. – 2006. – №2. – С. 89 – 97.
- 55.Шевчук Т. Вікова динаміка уявлень про сім'ю // Гендерна проблематика соціокультурної сфери: Збірник студентських наукових робіт / За заг. ред. О.Л. Остапчук. – Житомир, 2008. – С. 372 – 378.
- 56.Шихирев П.Н. Современная социальная психология. – М., 1999. – 488 с.
- 57.Шнайдер Л.Б. Профессиональная идентичность: Структура, генезис и условия становления: Автореферат диссерт. на соиск. уч. степ. докт. психолог. наук. – М.: МГУ, 2001. – 57 с.
- 58.Юнг К. Психологические типы. – М., 2002. – 718 с.

59. Ядов В.А. О диспозиционной регуляции социального поведения личности // Методологические проблемы социальной психологии. – М., 1975. – 229 с.
60. Ядов В.А. Стратегия социологического исследования. – М., "Добросвет", "Книжный дом "Универстет", 1998. – 596 с.
61. Яничев П.І. Психологічні функції чарівної казки. // Журнал практичного психолога – 1999. – № 10-11. – <http://flogiston.ru> (11 листопада 2004 р.)
62. MARCIA, J. E. Identity in Adolescence, dans J. Adelson (dir.), *Handbook of Adolescent Psychology*, New York, Wiley, 1980.
63. MARCIA, J. E. The Identity Status Approach to Study of Ego Identity, dans T. Honess et K. Yardley (dir.), *Self and Identity: Perspectives Across the Lifespan*, London, Routledge & Kegan Paul, 1987.

Додаток А

Таблиця середніх рангів для різних груп досліджуваних

	Жінки	Чоловіки	Здобувають вищу освіту		Не здобувають вищої освіти		Працюють	Не працюють
1		4,5	5,8	5,6	3,9	5,6	5,5	
2		5,9	6,7	5,7	5,6	6,7	6,8	
3		6,9	6,8	5,9	6,4	6,4	6,5	
4		6,2	6	5,5	5,7	6	6,6	
5		5	6,2	5,9	6,8	6,2	5,9	
6		8,9	9,1	9,6	9,4	9,5	9,6	
7		9,4	9,3	9,3	9,3	9,6	9,5	
8		4,9	4,8	3,2	4,6	4,4	4,3	
9		9,2	9,3	8,9	8,8	8,9	9,4	
	Є активними членами своєї релігійної громади	Не віруючі	Віруючі, але неактивні	Гуманітарна освіта	Технічна освіта	Природнича освіта	Економічна освіта	Середня освіта
1	5,4	3,9	6,2	5,7	5,5	4,5	5,8	5,6
2	6,2	5,9	5,5	6,2	5,9	5,9	6,7	6
3	6	5,5	5,4	6,2	5,3	6,3	6,4	6,9
4	5,8	5,6	6,9	6,2	5,9	6,2	6	5,5
5	6,7	6,4	5,8	6,2	5,3	4,9	5,6	6
6	9	8,9	9,7	9,2	9,6	9,5	9,5	9,1
7	9,1	9	8,9	9,6	9,2	9,3	9,3	9,3
8	4,6	3,8	3,7	4,9	4,3	4,7	4,8	4,7
9	9,2	9,2	8,9	8,8	8,7	8,6	9,5	9
	Католики	Православні	Іудеї	Атеїсти	Визнають себе представниками певної субкультури	себе представниками певної	Позери	Вважають себе елітою
1	4,5	4,7	4,5	5,8	5,6	5,5	4,2	4
2	6,7	6	5,9	6,7	7,3	6,2	6	5,5
3	7	6,1	6,2	5,4	5,5	6	6,2	5,9
4	6	5,5	6,2	6	5,5	7,1	6,2	5,3
5	6,2	5,9	5,3	5,3	5,9	6,4	6,4	6,4
6	8,9	9	9,5	9,7	9,8	9,4	9,5	9,4
7	9,5	9,7	9,6	9,5	8,8	10	9,9	9,8
8	4,7	3,6	3,9	4,6	4,9	4	4	4,2
9	9	8,9	9,2	9,2	9,3	9,2	8,9	8,7

Результати проведеного математичного аналізу за допомогою t-критерію

Стюдента

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
Жінки vs. Чоловіки	6,76	13,91	-1,048	16	0,31	9	9	1,94	20,35	109,59	0,000000

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
Здобувають вищу освіту vs. Нездобувають вищої освіти	6,62	6,72	-0,10	16	0,92	9	9	2,15	2,03	1,12	0

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
Працюють vs. Не працюють	7,03	7,12	-0,10	16	0,92	9	9	1,85	1,93	1,09	0,91

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
Є активними членами своєї релігійної громади vs. Не віруючі	6,88	6,46	0,46	16	0,65	9	9	1,75	2,11	1,44	0,

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
Є активними членами своєї релігійної громади vs. Віруючі, але неактивні	6,88	6,78	0,13	16	0,90	9	9	1,75	1,20	1,29	0,

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
Гуманітарна освіта vs. Технічна освіта	7,00	6,63	0,42	16	0,68	9	9	1,71	1,97	1,32	0,70

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
Гуманітарна освіта vs. Природнична освіта	7,00	6,66	0,39	16	0,70	9	9	1,71	1,97	1,33	0,69

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
Гуманітарна освіта vs. Економічна освіта	7,00	7,07	-0,08	16	0,94	9	9	1,71	1,85	1,17	0,83

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
Гуманітарна освіта vs. Середня освіта	7,00	6,90	0,12	16	0,90	9	9	1,71	1,77	1,07	0,93

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
Католики vs. Православні	6,94	6,60	0,37	16	0,71	9	9	1,84	2,11	1,31	0,7

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
Католики vs. Іудеї	6,94	6,70	0,26	16	0,80	9	9	1,84	2,19	1,41	0,63

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
Католики vs. Атеїсти	6,94	6,91	0,04	16	0,97	9	9	1,84	2,00	1,18	0,82

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
Визнають себе представниками певної субкультури vs Невизнають себе представниками певної субкультури	6,96	7,09	-0,14	16	0,88	9	9	1,88	2,02	1,14	0,84

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
Визнають себе представниками певної субкультури vs. Позери	6,96	6,81	0,15	16	0,88	9	9	1,89	2,16	1,31	0,71

	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
Невизнають себе представниками певної субкультури vs. Вважають себе елітою	7,09	6,58	0,51	16	0,61	9	9	2,02	2,19	1,17	0,83

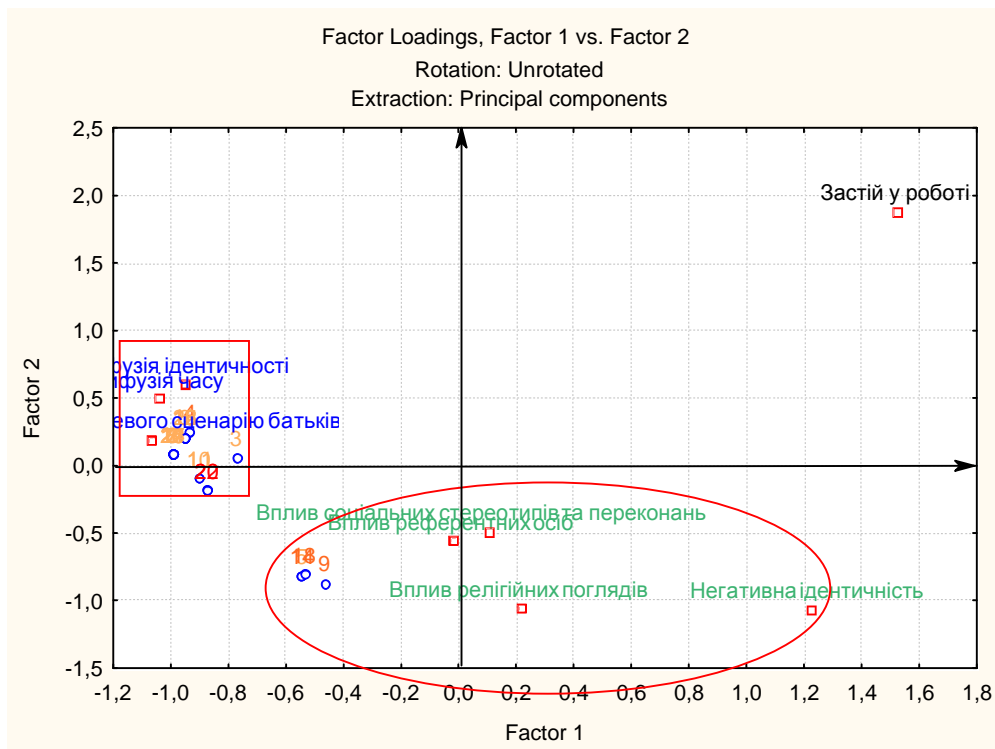
Додаток Б

Результати проведеного дослідження психологічних чинників формування центрованості на шлюбі у юнацькому віці

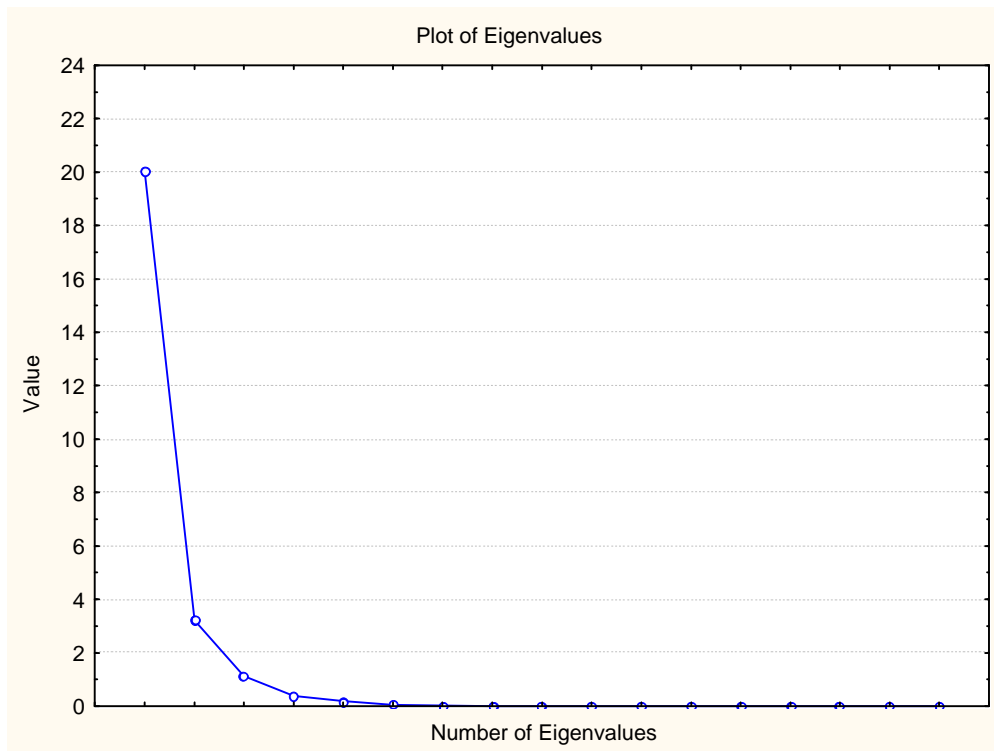
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Вплив релігійних поглядів	5	5	1	1	10	1	5	5	10	10	10	1	1	10	1	1	5	10	5	10	5	10	1	5
Вплив референтних осіб	5	5	5	5	10	5	5	5	10	5	5	5	5	10	5	5	5	10	5	10	5	10	5	5
Повторення життєвого сценарію батьків	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
Вплив соціальних стереотипів та переконань	5	5	5	2	10	5	5	5	10	5	5	5	5	10	5	5	5	10	5	5	5	5	5	5
Дифузія ідентичності	10	10	2	10	8	10	10	10	8	10	10	10	10	8	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
Дифузія часу	10	10	10	10	10	10	10	10	8	10	10	10	10	10	10	10	10	8	10	10	10	10	10	10
Застій у роботі	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Негативна ідентичність	0	0	0	0	10	0	0	0	10	0	0	0	0	10	0	0	0	10	0	0	0	0	0	0

Результати проведеного факторного аналізу

Факторне поле

Графік каменистого насипу

Власне значення факторів

	Eigenvalue	% Total	Cumulative	Cumulative
1	20,03265	80,13060	20,03265	80,13060
2	3,21403	12,85612	23,24668	92,98672

Факторні ваги

	Factor	Factor
1	-0,99358	0,081129
2	-0,99358	0,081129
3	-0,77266	0,062115
4	-0,93364	0,249570
5	-0,54374	-0,816418
6	-0,95139	0,210571
7	-0,99358	0,081129
8	-0,99358	0,081129
9	-0,46586	-0,869381
10	-0,90097	-0,094567
11	-0,90097	-0,094567

12	-0,95139	0,210571
13	-0,95139	0,210571
14	-0,54374	-0,816418
15	-0,95139	0,210571
16	-0,95139	0,210571
17	-0,99358	0,081129
18	-0,53635	-0,807532
19	-0,99358	0,081129
20	-0,87432	-0,178488
21	-0,99358	0,081129
22	-0,87432	-0,178488
23	-0,95139	0,210571
24	-0,99358	0,081129
25	-0,99358	0,081129
Expl. Var	20,03265	3,214030
Prp. Totl	0,80131	0,128561

Факторні навантаження

	Factor	Factor
Вплив релігійних поглядів	0,21381	-1,06071
Вплив референтних осіб	-0,01656	-0,55785
Повторення життєвого сценарію батьків	-1,06775	0,19358
Вплив соціальних стереотипів та переконань	0,10897	-0,48702
Дифузія ідентичності	-0,94843	0,60258
Дифузія часу	-1,03901	0,49358
Застій у роботі	1,52378	1,88262
Негативна ідентичність	1,22519	-1,06680

АНКЕТА

Вік _____

Стать _____

Освіта (рівень та напрямок) _____

Сімейне положення _____

Наявність дітей _____

Чи вважаєте себе релігійною людиною (так / ні) _____

До якої конфесії Ви відноситься _____

Який ваш релігійний стаж _____

Чи являєтесь Ви представником субкультури(якщо „так”, то якої саме) _____

I. Наведіть 10 асоціацій до наступних слів:

Сім'я	Шлюб	Ідеальний чоловік / жінка
1.	1.	1.
2.	2.	2.
3.	3.	3.
4.	4.	4.
5.	5.	5.
6.	6.	6.
7.	7.	7.
8.	8.	8.
9.	9.	9.
10.	10.	10.

II. Розташуйте наведені нижче мотиви вступу в шлюб в порядку їх вагомості. Чим вагоміший, на вашу думку, є мотив, тим більший ранг він отримує. Два мотиви не можуть мати один і той самий ранг.

№	Мотив вступу у шлюб	Ранг
1.	Любов і секс	
2.	Спільні погляди та інтереси	
3.	Почуття самотності	
4.	Почуття обов'язку, провини	
5.	Втеча від батьків	
6.	Дотримання традицій	
7.	Престиж, пошук матеріальних благ	
8.	Випадковість	
9.	Інші мотиви	

III. Виберіть одну з наведених відповідей

- Як часто відвідуєте свій релігійний заклад?
 - регулярно; б) час від часу; в) не відвідую.
- Чи святкуєте релігійні свята?
 - так; б) інколи; в) не святкую.

3. Чи дотримуетесь посту?
 - а) так, завжди; б) інколи; в) не дотримуюсь.
4. Як часто сповідаєтесь?
 - а) часто; б) інколи; в) не сповідаюсь.
5. Як часто ви молитесь?
 - а) регулярно; б) інколи; в) не молюсь.
6. Перед прийняттям важливого рішення, чи молитесь Ви, чи звіряєтесь з релігійною літературою?
 - а) так; б) інколи; в) ні.
7. Чи вважаєте Ви, що для того, щоб прожити гарне життя необхідно бути віруючою людиною?
 - а) так; б) інколи; в) ні.

IV. Дайте відповідь „так” чи „ні” на наступні запитання.

1. Мои слова довольно редко расходятся с делом.
2. Случайному человеку я скорее всего покажусь человеком приятным.
3. К чужим проблемам я всегда отношусь с тем же пониманием, что и к своим.
4. У меня нередко возникает чувство, что то, о чем я с собой мысленно разговариваю – мне неприятно.
5. Думаю, что все мои знакомые относятся ко мне с симпатией.
6. Самое разумное, что может сделать человек в своей жизни – это не противиться собственной судьбе.
7. У меня достаточно способностей и энергии воплотить в жизнь задуманное.
8. Если бы я раздвоился, то мне было бы довольно интересно общаться со своим двойником.
9. Я не способен причинять душевную боль самым родным и любимым людям.
10. Я считаю, что не грех иногда пожалеть самого себя.
11. Совершив какой-то промах, я часто не могу понять, как мне могло прийти в голову, что из задуманного могло получиться что-то хорошее.
12. Чаще всего я одобряю свои планы и поступки.
13. В моей личности есть, наверное, что-то такое, что способно вызвать у других острую неприязнь.
14. Когда я пытаюсь оценить себя, я прежде всего вижу свои недостатки.
15. У меня не получается быть для любимого человека интересным длительное время.
16. Можно сказать, что я ценю себя достаточно высоко.
17. Мой внутренний голос редко подсказывает мне то, с чем бы я в конце концов не согласился.
18. Многие мои знакомые не принимают меня так уж всерьез.
19. Бывало, и не раз, что я сам остро ненавижу себя.
20. Мне очень мешает недостаток энергии, воли и целеустремленности.
21. В моей жизни возникали такие обстоятельства, когда я шел не сделку с собственной совестью.
22. Иногда я сам себя плохо понимаю.
23. Порой мне мучительно больно общаться с самим собой.
24. Думаю, что без труда смог бы найти общий язык с любым разумным и знающим человеком.
25. Если я отношусь к кому-нибудь с укоризной, то прежде всего к самому себе.
26. Иногда я сомневаюсь, можно ли любить меня по-настоящему.
27. Нередко мои споры с самим собой обрываются мыслью, что все равно выйдет не так, как я решил.
28. Мое отношение к самому себе можно назвать дружеским.

29. Вряд ли найдутся люди, которым я не по душе.
30. Часто я не без издевки подшучиваю над собой.
31. Если бы мое второе «Я» существовало, то для меня это был бы довольно скучный партнер по общению.
32. Мне представляется, что я достаточно сложился как личность, и поэтому не трачу много сил на то, чтобы в чем-то стать другим.
33. В целом меня устраивает то, какой я есть.
34. К сожалению, слишком многие не разделяют моих взглядов на жизнь.
35. Я вполне могу сказать, что уважаю сам себя.
36. Я думаю, что имею умного и надежного советчика в себе самом.
37. Сам у себя я довольно часто вызываю чувство раздражения.
38. Я часто, но довольно безуспешно пытаюсь в себе что-то изменить.
39. Я думаю, что моя личность гораздо интереснее и богаче, чем это может показаться не первый взгляд.
40. Мои достоинства вполне перевешивают мои недостатки.
41. Я редко остаюсь непонятым в самом важном для меня.
42. Думаю, что другие в целом оценивают меня достаточно высоко.
43. То, что со мной случается – это дело моих собственных рук.
44. Если я спорю с собой, то уверен, что найду единственно правильное решение.
45. Когда со мной случаются неприятности, как правило, я говорю: «И поделом тебе».
46. Я не считаю, что достаточно духовно интересен для того, чтобы быть притягательным для многих людей.
47. У меня нередко возникает сомнение, а таков ли я на самом деле, каким себе представляюсь.
48. Я не способен на измену даже в мыслях.
49. Чаще всего я думаю о себе с дружеской иронией.
50. Мне кажется, что мало кто может подумать обо мне плохо.
51. Уверен, что на меня можно положиться в самых ответственных делах.
52. Я могу сказать, что в целом я контролирую свою судьбу.
53. Я никогда не выдаю понравившиеся мне чужие мысли за свои.
54. Каким бы я ни казался окружающим, я-то знаю, что в глубине души я лучше, чем большинство других.
55. Я хотел бы оставаться таким, какой я есть.
56. Я всегда рад критике в свой адрес, если она обоснована и справедлива.
57. Мне кажется, что если бы было больше таких людей, как я, то жизнь изменилась бы в лучшую сторону.
58. Мое мнение имеет достаточный вес в глазах окружающих.
59. Что-то мешает мне понять себя по-настоящему.
60. Во мне есть немало того, что вряд ли вызывает симпатию.
61. В сложных обстоятельствах я обычно не жду, пока проблемы разрешатся сами собой.
62. Иногда я пытаюсь выдать себя не за того, кто я есть.
63. Быть снисходительным к собственным слабостям вполне естественно.
64. Я убедился, что глубокое проникновение в себя, - мало приятное и довольно рискованное занятие.
65. Я никогда не раздражаюсь и не злюсь без особых на то причин.
66. У меня бывали такие моменты, когда я понимал, что и меня есть за что презирать.
67. Я часто чувствую, что мало влияю на то, что со мной происходит.
68. Именно богатство и глубина моего внутреннего мира и определяют мою ценность как личности.

69. Долгие споры с собой чаще оставляют горький осадок, в моей душе, чем приносят облегчение.
70. Думаю, что общение со мной доставляет людям искреннее удовольствие.
71. Если говорить откровенно, иногда я бываю очень неприятен.
72. Можно сказать, что я себе нравлюсь.
73. Я – человек ненадежный.
74. Осуществление моих желаний мало зависит от везения.
75. Мое внутреннее «Я» всегда мне интересно.
76. Мне очень просто убедить себя не расстраиваться по пустякам.
77. Близким людям свойственно меня недооценивать.
78. У меня в жизни нередко бывают минуты, когда я сам себе противен.
79. Мне кажется, что я все-таки не умею злиться на себя по-настоящему.
80. Я убедился, что в серьезных делах на меня лучше не рассчитывать.
81. Порой мне кажется, что я какой-то странный.
82. Я не склонен пасовать перед трудностями.
83. Мое собственное «Я» не представляется мне чем-то достойным глубокого внимания.
84. Мне кажется, что, глубоко обдумывая свои внутренние проблемы, я научился гораздо лучше себя понимать.
85. Сомневаюсь, что вызываю симпатию у большинства окружающих.
86. Мне случалось совершать такие поступки, которым вряд ли можно найти оправдание.
87. Где-то в глубине души я считаю себя слабаком.
88. Если я искренне обвиняю себя в чем-то, то, как правило, обличительного запала хватает ненадолго.
89. Мой характер, каким бы он ни был, вполне меня устраивает.
90. Я вполне представляю себе, что меня ждет впереди.
91. Иногда мне бывает трудно найти общий язык со своим внутренним «Я».
92. Мои мысли о себе по большей части сводятся к обвинениям в собственный адрес.
93. Я не хотел бы сильно меняться даже в лучшую сторону, потому, что каждое изменение – это потеря какой-то дорогой частицы самого себя.
94. В результате моих действий слишком часто получается совсем не то, на что я рассчитывал.
95. Вряд ли во мне есть что-то, чего бы я не знал.
96. Мне еще многого не хватает, чтобы с уверенностью сказать себе: «Да, я вполне созрел как личность».
97. Во мне вполне мирно уживаются как мои достоинства, так и мои недостатки.
98. Иногда я оказываю «бескорыстную» помощь людям только для того, чтобы лучше выглядеть в собственных глазах.
99. Мне слишком часто и безуспешно приходится оправдываться перед самим собой.
100. Те, кто меня не любит, просто не знают, что я за человек.
101. Убедить себя в чем-то не составляет для меня особого труда.
102. Я не испытываю недостатка в близких и понимающих меня людях.
103. Мне кажется, что мало кто уважает меня по-настоящему.
104. Если не мелочиться, то в целом меня не в чем упрекнуть.
105. Я сам создал себя таким, каков я есть.
106. Мнение других обо мне вполне совпадает с моим собственным.
107. Мне бы очень хотелось во многом себя переделать.
108. Ко мне относятся так, как я того заслуживаю.
109. Думаю, что моя судьба сложится все равно не так, как бы мне хотелось теперь.

110. У верев, что в жизни я на своем месте.

V. Опишіть свого улюбленого персонажа (героя), спираючись на наступну схему:

- **Хто він?**
- **Чим він займається?**
- **Якій він?**
- **До чого прагне?**

V. Опишіть свою улюблену казку. Спирайтеся на наступну схему: назва, основні герої, сюжет, кінцівка, яке може бути продовження, найулюбленіше місце.